

รายงาน โครงการวิจัยและพัฒนาชุมชนต้นแบบด้านสุขภาวะ บนฐานความ
มั่นคงทรัพยากรทางอาหารและทรัพยากรธรรมชาติ ในลุ่มน้ำโขง และ
ความสามารถในการปรับตัวจากปัจจัยเสี่ยงด้านภัยพิบัติ

สนับสนุนโดย

มูลนิธิเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)

มกราคม 2562 – ธันวาคม 2563

คำนำ

โครงการวิจัยและพัฒนาชุมชนต้นแบบด้านสุขภาวะ บนฐานความมั่นคงทรัพยากรทางอาหารและทรัพยากรธรรมชาติ ในลุ่มน้ำโขง และความสามารถในการปรับตัวจากปัจจัยเสี่ยงด้านภัยพิบัติ ได้ดำเนินงานมาตั้งแต่เดือนมกราคม 2562 และจะสิ้นสุดโครงการในเดือนธันวาคม 2563 โดยได้ดำเนินการร่วมกับชุมชนริมแม่น้ำโขงและแม่น้ำสงครามจำนวน 22 ชุมชน (และมีคณะที่ปรึกษาในระดับจังหวัดได้ให้การสนับสนุนในกระบวนการทำงาน) ภายใต้งานวิจัยเชิงปฏิบัติการที่เป็นความร่วมมือร่วมใจของทีมวิจัยชุมชนในทุก ๆ พื้นที่ โดยมีสถานการณ์ใหญ่ที่ต้องเผชิญหน้าร่วมกันคือ การเปลี่ยนแปลงของแม่น้ำโขงที่ผิดธรรมชาติและความแปรปรวนของฤดูกาล งานวิจัยเชิงปฏิบัติการนี้เป็นส่วนหนึ่งการค้นหาคำตอบของโดยชุมชนเอง ในการนำความรู้ของชุมชน และผลฐานความรู้และการสนับสนุนจากภาคีต่าง ๆ มากำหนดแนวทางการปรับตัวให้สอดคล้องกับศักยภาพที่เป็นจริงของชุมชนในเวลานั้น และได้ปรากฏเป็น “แผนปฏิบัติการชุมชนต้นแบบ” ที่มีความหลากหลายไปตามแต่ละพื้นที่ ซึ่งมีชุมชนที่มีเงื่อนไขพร้อมดำเนินการตามแผนปฏิบัติการชุมชนต้นแบบต่อเนื่องในปี 2563 รวม 17 ชุมชน อย่างไรก็ตามด้วยสถานการณ์การระบาดของโรคโควิด-19 เป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่ส่งผลกระทบต่อให้หลายชุมชน ยังไม่สามารถดำเนินงานตามแผนปฏิบัติได้เต็มที่

การดำเนินงานตลอดระยะเวลา 2 ปีนี้ โครงการฯ ใคร่ขอขอบคุณหน่วยงานที่เป็นผู้สนับสนุนหลักคือ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) และ มูลนิธิเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน นอกจากนี้ยังมีภาคีเครือข่าย ที่ได้สนับสนุนการทำงานในโอกาสต่าง ๆ ได้แก่ สมาคมเครือข่ายสภาองค์กรชุมชนลุ่มน้ำโขง 7 จังหวัดภาคอีสาน, สำนักบริหารนโยบายของนายกรัฐมนตรี (สบนร.), กรมประมง, องค์การบริหารส่วนตำบลพระกลางทุ่ง อ.ธาตุพนม จ.นครพนม, องค์การบริหารส่วนตำบลปงขาม อ.หว้านใหญ่ จ.มุกดาหาร, สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน และสำนักงานกองทุนเพื่อความเสมอภาคทางการศึกษา (กสศ.) ตลอดจนรวมทั้งการให้ข้อเสนอแนะต่าง ๆ จากคณะกรรมการกำกับทิศทางโครงการวิจัยและพัฒนาชุมชนต้นแบบฯ

โครงการวิจัยและพัฒนาชุมชนต้นแบบฯ ได้จัดการประชุม “ทิศทางการจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำโขง จากงานวิจัยเชิงปฏิบัติการโดยชุมชนลุ่มน้ำโขง” ในวันที่ 5 พฤศจิกายน 2563 มีวัตถุประสงค์หลัก 2 ประการกล่าวคือ 1) เพื่อเป็นการนำเสนอผลการดำเนินงานโดยรวมตลอด 2 ปี และข้อเสนอต่าง ๆ ที่เป็นผลจากการวิจัยเชิงปฏิบัติการไปพร้อมกัน และ 2) เพื่อการรับฟังข้อคิดเห็น ข้อเสนอแนะจากผู้ทรงคุณวุฒิและภาคีต่าง ๆ เพื่อประโยชน์ต่อชุมชนที่จะนำไปปรับใช้ในการดำเนินงานต่อไป (ถึงแม้โครงการฯ จะยุติไปแล้วก็ตาม) รวมทั้งการปรับปรุงรายงานของโครงการฯ ให้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น ในการจัดการประชุม

ครั้งนี้ โครงการวิจัยและพัฒนาชุมชนต้นแบบฯ ไคร้ขอขอบคุณหน่วยงานต่าง ๆ ที่ได้สนับสนุนร่วมจัดการประชุมได้แก่ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.), มูลนิธิเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน, สมาคมเครือข่ายสภาองค์กรชุมชนลุ่มน้ำโขง 7 จังหวัดภาคอีสาน, กลุ่มเสรีภาพแม่น้ำโขง, มูลนิธิไฮริค เบิร์น และเครือข่ายการติดตามความรับผิดชอบการลงทุนข้ามพรมแดน

สุดท้ายนี้ในนามของโครงการวิจัยและพัฒนาชุมชนต้นแบบฯ ไคร้ขอขอบคุณที่มิวิจัยชุมชนทุกท่าน ที่ได้ร่วมกันสละเวลา ได้ทำงานร่วมกัน และสามารถพัฒนาต้นแบบที่มีความเฉพาะ หลากหลายไปตามศักยภาพของชุมชน และหวังเป็นอย่างยิ่งว่าต้นแบบนี้ จะได้รับการพัฒนาต่อไป เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชน และเป็นหลักประกันของความยั่งยืนของฐานทรัพยากรธรรมชาติต่อไป

มนตรี จันทวงศ์

ผู้รับผิดชอบโครงการ

28 ตุลาคม 2563

รายชื่อคณะกรรมการกำกับทิศทาง โครงการวิจัยและพัฒนาชุมชนต้นแบบด้านสุขภาวะ บนฐานความมั่นคง
ทรัพยากรทางอาหารและทรัพยากรธรรมชาติ ในลุ่มน้ำโขง และความสามารถในการปรับตัวจากปัจจัยเสี่ยง
ด้านภัยพิบัติ

1. นางรัศมี วิศทเวทย์	ที่ปรึกษา	2. ผศ.ดร.พิมพ์า ขจรธรรม	ที่ปรึกษา
3. ดร.กฤษฎา บุญชัย	ประธานกรรมการ	4. ทพ.ศิริเกียรติ เหลียงกอบกิจ	รองประธานกรรมการ
5. นายวิเชียร แสงโชติ	กรรมการ	6. นายถนอมสิน พลลาภ	กรรมการ
7. นางมัสยา คำแหง	กรรมการ	8. นายพิภพ หัสสา	กรรมการ
9. ทพญ.วรางคณา อินทโลहित	กรรมการ	10. ผศ.ดร.ธนพร ศรียากุล	กรรมการ
11. ดร.สง่า ลีสง่า	กรรมการ	12. นายมนตรี จันทวงศ์	เลขานุการ

รายชื่อคณะที่ปรึกษาจังหวัด

1. นายอสิทธิ์ สุนทรวิรัตน์	2. นางนันทนา มีมูล
3. นายชัยวัฒน์ พาระคุณ	4. นางรมณ ปัจชามาตย์
5. นางจินตนา เกตุพิมล	6. นายวิเศษ แก้วคำ
7. นายนิชล ผลจันทร์	8. นายอำนาจ ไตรจักร
9. นางสาววิมลจันทร์ ดิยะบุตร	10. นางหวานฉ่ำ เมืองโคตร
11. นายทองพัว เมืองโคตร	12. จสต. วีระ วงศ์สุวรรณ
13. นายเป็นธรรม ธรรมดา	14. นายชนกฤต สายใจ
15. นายรัฐอิสระ จันทะซารี	16. นางสาวนง จำปาดอก
17. นางสาวกาญจนา แก้วพิมพ์	18. นางสาวยุพิน รัตนะคำ
19. นางสาวชานาง อัมภารักษ์	20. นายธีระชัย ศาลเจริญกิจถาวร

รายชื่อผู้ร่วมโครงการ

1. นายมนตรี จันทวงศ์	2. นางอ้อมบุญทิพย์ สุนา
3. นายอรรถพล ปาณศรี	4. นางสาวณัฐริกา กงจันทร์
5. นายเนติพงษ์ โคตรชมภู	6. นายสมาน แก้วพวง
7. นางสาวณัฐริดา เพื่อนพิมาย	8. นางสาวสุพัตรา อินทะมาตร
9. นายแคล้ว มนตรีศรี	10. นายปารินทร์ พรหมอารักษ์
11. นางสาวชุตติมา เศษจำปา	12. นายอภิสิทธิ์ ทิพย์สุนา

หมายเหตุ: รายชื่อที่ 1-5 คือผู้ร่วมโครงการในปัจจุบัน

สรุปภาพรวมการดำเนินงานปี 2562-63 ¹

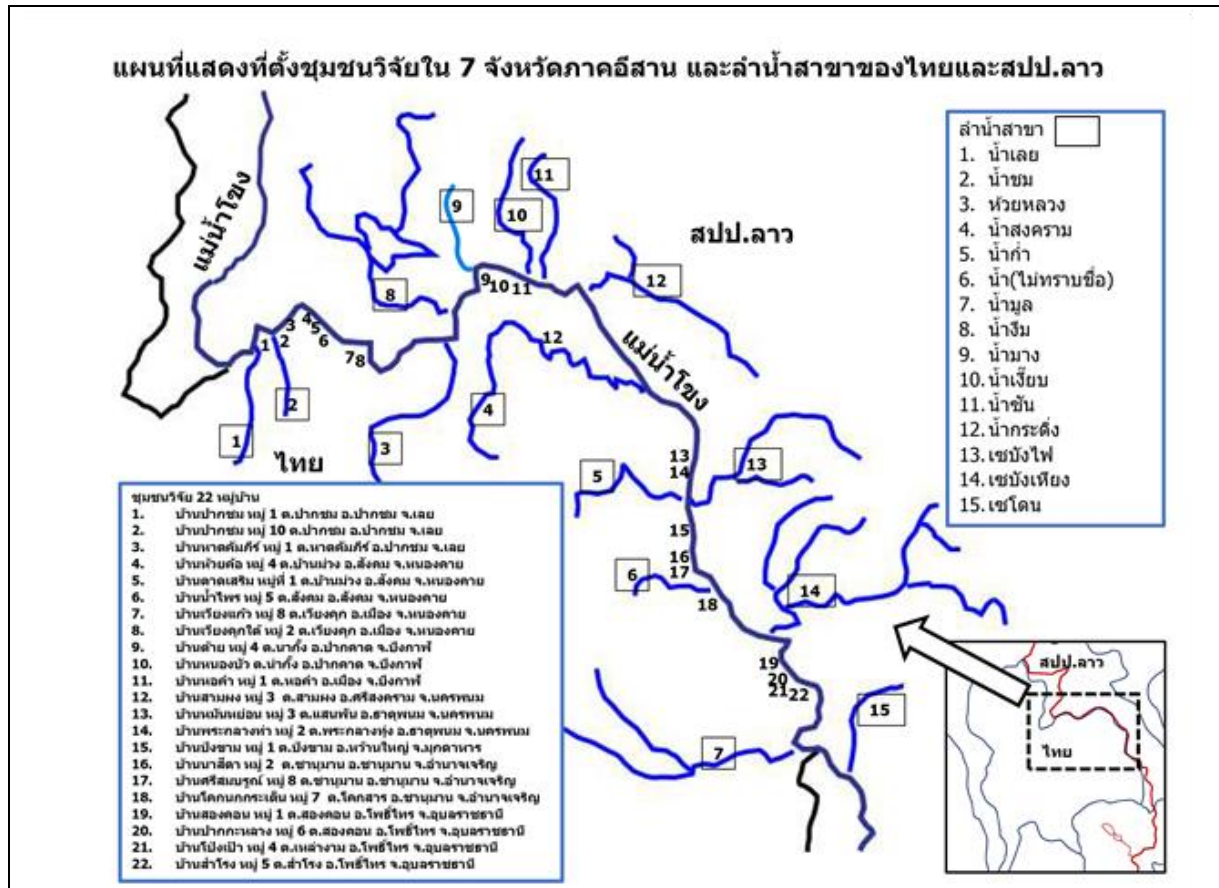
การสรุปภาพรวมการดำเนินงานนี้ ได้ถูกแบ่งเป็น 6 เรื่องได้แก่ ระบบนิเวศของชุมชนวิจัย, ภาพรวมการเปลี่ยนแปลงระดับน้ำโขง, ปัจจัยเสี่ยงอื่นที่พบในช่วง 2 ปี, สรุปการดำเนินงานในแผนปฏิบัติการชุมชนต้นแบบ, การทำงานร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง, สรุปและข้อเสนอแนะ โดยมีเนื้อหาตามลำดับดังนี้

1. ระบบนิเวศของชุมชนวิจัย

ลุ่มน้ำโขง ประกอบด้วยแม่น้ำโขงสายหลักที่ไหลผ่าน 6 ประเทศ มีความยาวประมาณ 4,800 กิโลเมตร ตั้งแต่ที่ราบสูงทิเบตผ่านจีน พม่า ไทย ลาว กัมพูชา และไหลลงสู่ทะเลจีนใต้ ในประเทศเวียดนาม และยังมีลำน้ำสาขาอีกเป็นจำนวนมาก หล่อเลี้ยงผู้คนกว่า 60 ล้านชีวิต ลุ่มน้ำโขงมีพื้นที่ลุ่มน้ำ 759,000 ตารางกิโลเมตร โดยประเทศไทยมีพื้นที่ลุ่มน้ำโขงรวม 184,000 ตารางกิโลเมตร หรือคิดเป็นพื้นที่ 24.24% ของพื้นที่ลุ่มน้ำโขงทั้งหมด ประกอบด้วยพื้นที่ลุ่มน้ำโขงในภาคเหนือของจังหวัดเชียงรายและพะเยา และพื้นที่ลุ่มน้ำโขงในภาคตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งมีลำน้ำโขงเป็นเขตแดนระหว่างไทย กับ สปป.ลาว เป็นระยะทางกว่า 850 กิโลเมตร ตั้งแต่จังหวัด อ่างทอง เชียงคาน จังหวัดเลย หนองคาย บึงกาฬ นครพนม มุกดาหาร อำนาจเจริญ และสิ้นสุดเขตแดนที่อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี มีลำน้ำสาขาในฝั่งประเทศไทยที่สำคัญเช่น น้ำเลย, น้ำซม, น้ำโมง, น้ำสงคราม, ห้วยหลวง, น้ำก่ำและแม่น้ำมูล และลำน้ำสาขาในฝั่งประเทศ สปป.ลาว ที่สำคัญเช่น น้ำงึม, น้ำม่าง, น้ำเงี้ยว, น้ำซัน, น้ำกระดิ่ง, เซบั้งไฟ, เซบั้งเหียง

---

¹ เอกสารประกอบการประชุม “ทิศทางการจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำโขง จากงานวิจัยเชิงปฏิบัติการโดยชุมชนลุ่มน้ำโขง” วันพฤหัสบดีที่ 5 พฤศจิกายน 2563 จัดโดย โครงการวิจัยและพัฒนาชุมชนต้นแบบด้านสุขภาวะ บนฐานความมั่นคง ทรัพยากรทางอาหารและทรัพยากรธรรมชาติ ในลุ่มน้ำโขง และความสามารถในการปรับตัวจากปัจจัยเสี่ยงด้านภัยพิบัติ ณ สำนักงานสนับสนุนและส่งเสริมสุขภาพ (สสส.) กทม.

ระบบนิเวศแม่น้ำโขงที่ไหลผ่านภาคอีสาน ที่เป็นเขตแดนไทย-สปป.ลาว จะมีความแตกต่างของระบบนิเวศ แบ่งได้เป็น 3 เขตใหญ่คือ

แม่น้ำโขงที่มีระบบนิเวศเป็นเกาะ ดอน และแก่งหินเป็นจำนวนมาก ลำน้ำโขงจะมีขนาดเล็กลงอย่างเห็นได้ชัดในฤดูแล้ง และจะปรากฏหาด บุ่ง โบก หนองน้ำธรรมชาติเป็นจำนวนมากในลำน้ำโขงที่แห้งลงไป ขณะที่พื้นที่บนฝั่ง จะเป็นภูเขาที่ให้กำเนิดสายห้วยเล็ก ๆ ไหลลงสู่แม่น้ำโขงโดยตรง ระบบนิเวศแบบนี้สามารถพบได้ใน 2 เขตได้แก่ เขตที่หนึ่ง คือบริเวณอำเภอยะเข็ญ จ.ยโสธร ต่อเนื่องลงมายังเขตอำเภอสังคมและอำเภอสรีเชียงใหม่ จังหวัดหนองคาย ลำน้ำสาขาเช่น น้ำเลย, น้ำชม เขตที่สาม คือบริเวณอำเภอนามน จังหวัดอำนาจเจริญ ต่อเนื่องลงไปยังอำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี ลำน้ำสาขาเช่น น้ำมูล, น้ำเข้มบังเหียง

เขตที่สอง คือแม่น้ำโขงที่มีระบบนิเวศเป็นแม่น้ำโขงสายใหญ่ ถึงแม้จะเป็นในช่วงฤดูแล้ง มีเกาะ, ดอน และแก่งหิน อยู่บ้าง ตลิ่งแม่น้ำโขงส่วนใหญ่เป็นชายหาดไม่สูงชัน และพื้นที่บนฝั่งจะเป็นพื้นที่ราบสลับเนินลูกคลื่นเป็นส่วนใหญ่ มีลำห้วยสายเล็ก ๆ ไหลลงแม่น้ำโขงเป็นจำนวนมาก โดยลำห้วยเหล่านี้จะเชื่อมต่อกับหนองน้ำธรรมชาติทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่ เป็นระบบนิเวศที่เชื่อมโยงกันกับแม่น้ำโขง

แม่น้ำโขงลักษณะเช่นนี้จะอยู่ระหว่างกลาง จากอำเภอทอบ่อ จังหวัดหนองคาย ลงไปจนถึงเขตรอยต่อระหว่างจังหวัดมุกดาหารกับจังหวัดอำนาจเจริญ น้ำสาขาเช่น น้ำโมง, น้ำสงคราม, ห้วยหลวง, น้ำก่า, น้ำจิม, น้ำมาง, น้ำเียบ, น้ำชัน, น้ำกระดิ่ง, น้ำเซบั้งไฟ

ระบบนิเวศน้ำโขงเขตที่หนึ่ง คือบริเวณอำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย ต่อเนื่องลงมายังเขตอำเภอสังขมและอำเภอศรีเชียงใหม่ จังหวัดหนองคาย

พื้นที่วิจัยเชิงปฏิบัติการ	ระบบนิเวศย่อย
1. บ้านปากชม หมู่ 1 ต.ปากชม อ.ปากชม จ.เลย	ลำห้วยชม, ห้วยตาดแก้ว, ห้วยข้างตาย, ดอนกวั๊ก, ดอนชม, หาดนางกวั๊ก, หาดบัวพลับพลึง, หาดนกกางแอน,
2. บ้านปากชม หมู่ 10 ต.ปากชม อ.ปากชม จ.เลย	บึงชำทอง, บึงท่าวัด, บึงท่าโรงพยาบาล, บึงดอนหมู, บึงแซ้
3. บ้านหาดคัมภีร์ หมู่ 1 ต.หาดคัมภีร์ อ.ปากชม จ.เลย	ห้วยคัมภีร์, ดอนสีว, ดอนหมอเสา, บึงยาว, บึงไผ่, บึงตุ้ม, บึงใหญ่, แก่งจันทร์
4. บ้านห้วยค้อ หมู่ 4 ต.บ้านม่วง อ.สังขม จ.หนองคาย	บึงท่าบ้าน, บึงท่าวัด, ถ้ำแค้, คกขี้ปลวก, ก้อนป่อง, ก้อนพาน, ก้อนแป้น, แก่งพาน, บึงยาว และอ่างปลาบึก
5. บ้านตาดเสริม หมู่ 1 ต.บ้านม่วง อ.สังขม จ.หนองคาย	หาดหมากข่า, หาดทรายผัว, คกแซ้, คกผีแว้, คกหมากแฮด, คกหลุม, คกจีว, คกผาปิ่น, คกกลุ่ม, ก้อนหอก, ก้อนคำ, ก้อนง่าม, ก้อนคอกม้า, ก้อนแม่ไหล, บึงพระคำ, ดอนทรายใหญ่
6. บ้านน้ำไพร หมู่ 6 ต.สังขม อ.สังขม จ.หนองคาย	หาดคอนคำ, หาดบ้านอ่างน้อย, หาดโต้, หาดแห่, หาดทรายใหญ่, แก่งคอนกลาง, แก่งสระแพ, ลวงก้อนคำ, ก้อนแดง, ก้อนพกผ้า, คอนกลาง, คอนคำ, คอนแสนทอง, ดอนห้วงาม, ดอนเรือใหญ่, ดอนผาแถบ, ดอนท่าบ้าน, บึงบักจิบ, บึงไผ่, ห้วยน้ำไพร

ระบบนิเวศน้ำโขงเขตที่สอง คือแม่น้ำโขงที่มีระบบนิเวศเป็นแม่น้ำโขงสายใหญ่ จากอำเภอทอบ่อ จังหวัดหนองคาย ลงไปจนถึงเขตรอยต่อระหว่างจังหวัดมุกดาหารกับจังหวัดอำนาจเจริญ

พื้นที่วิจัยเชิงปฏิบัติการ	ระบบนิเวศย่อย
7. บ้านเวียงแก้ว หมู่ 8 ต.เวียงคุก อ.เมือง จ.หนองคาย	หนองไข่นก, ลำห้วยแซ้, ลำห้วยคุก
8. บ้านเวียงคุกใต้ หมู่ 2 ต.เวียงคุก อ.เมือง จ.หนองคาย	หนองแวน
9. บ้านด้าย หมู่ 4 ต.นาแก อ.ปากคาด จ.บึงกาฬ	หาดดอนเจ้า, แก่งอาฮอง, ลำห้วยเสนา
10. บ้านหนองบัว หมู่ที่ 2 ต.นาแก อ.ปากคาด จ.บึงกาฬ	หนองบัว, ลำห้วยอ้งฮา

11. บ้านหอคำ หมู่ 1, 13 ต.หอคำ อ.เมือง จ.บึงกาฬ	ลวงไหลมอม, หนองกุดเป่ง, หนองเมือก, หนองหมากจับ, หนองหงาย, หนองซ่งใหญ่, หนองซ่งน้อย, หนองจำ, หนองหัวโนนเปลือย, หนองอ้อ, หนองกุดเป่งน้อย, หนองบอน, ห้วยเมือก, ห้วยอาสง
12. บ้านสามผง หมู่ 3 ต.สามผง อ.ศรีสงคราม จ.นครพนม	แม่น้ำสงคราม, หนองพงโพด, หนองขา, หนองสามผง, ห้วยสาป, ป่าบุงป่าทาม
13. บ้านหมันหย่อน หมู่ 3 ต.แสนพัน อ.ธาตุพนม จ.นครพนม	หาดทรายริมโขง, หนองกอง
14. บ้านพระกลางท่า หมู่ 2 ต.พระกลางทุ่ง อ.ธาตุพนม จ.นครพนม	หาดทรายทอง, ดอนปลาแดก, หนองกอง, ลวงไหลมอม
15. บ้านเป้งขาม หมู่ 1 ต.เป้งขาม อ.หว้านใหญ่ จ.มุกดาหาร	แก่งหิน (มี 18 แห่ง ได้แก่ หินสูง หินซีกาก หินถ้ำน้อย หินตลาดจระเข้ ไคตาเซา หินแฮก หินสี่เสียด หินดอกม้า หินคันแห่ หินคันอีเนื่อง หินนกกระเบา หินคันสองคอน หินหัก หินไคเทพ หินคอก หินแก้วหีหลวง หินกีกาก หินแก่งกระเบา หินสะแนน), ถ้ำ (มี 3 แห่ง ได้แก่ ถ้ำแซ่ใหญ่, ถ้ำแซ่เล็ก, ถ้ำเจียง), ดอนอีเนื่อง, ลวงไหลมอม, หนองขา

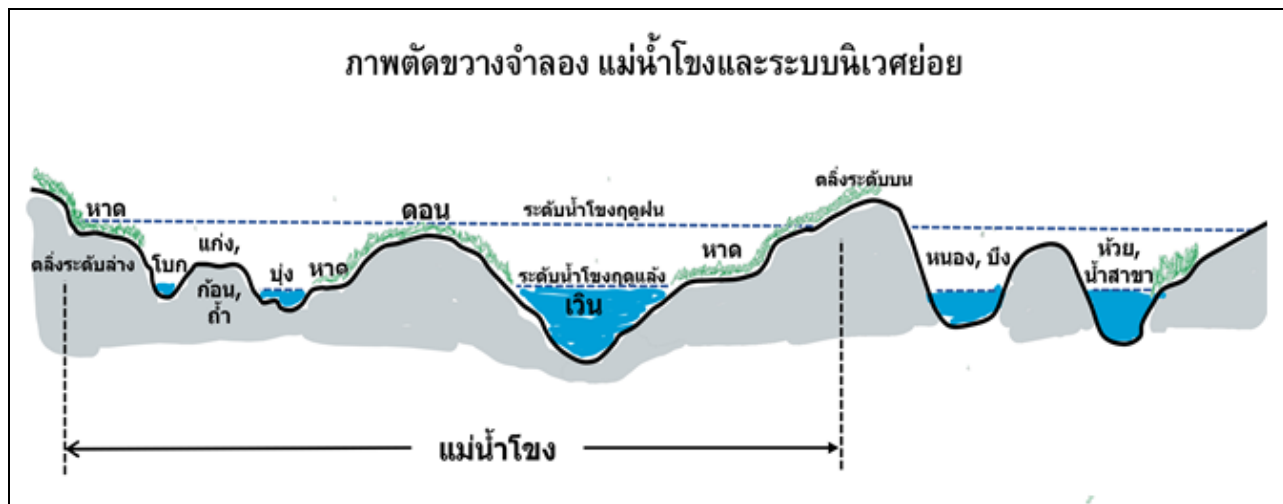
ระบบนิเวศน้ำโขงเขตที่สาม คือ บริเวณอำเภอลานสกา จังหวัดอำนาจเจริญ ต่อเนื่องลงไปยังอำเภอลานสกา จังหวัดอุบลราชธานี

พื้นที่วิจัยเชิงปฏิบัติการ	ระบบนิเวศย่อย
16. บ้านนาสีดา หมู่ 2 ต.ลานสกา อ.ลานสกา จ.อำนาจเจริญ	ดอนถ้ำเงิน, แก่งดอนถ้ำเงิน, ลวงไหลมอม
17. บ้านศรีสมบุรณ์ หมู่ 8 ต.ลานสกา อ.ลานสกา จ.อำนาจเจริญ	แก่งต่างหล่าง, บุ่งต่างหล่าง, ดอนชโนด, ลวงไหลมอม
18. บ้านโคกนกกกระเต็น หมู่ 7 ต.โคกสาร อ.ลานสกา จ.อำนาจเจริญ	ดอนเทียน, แก่งคันผักชี, แก่งส่องน้อย, แก่งส่องใหญ่, บุ่ง, เวิน, ลวงไหลมอม
19. บ้านสองคอน หมู่ 1 ต.สองคอน อ.โพธิ์ไทร จ.อุบลราชธานี	บุ่งเป้งน้อย, บุ่งเป้งใหญ่, บุ่งน้ำใส, บุ่งโปกคราม, บุ่งอีทุย, บุ่งหัวคน, บุ่งพะสี, บุ่งแก้ว, บุ่งผักบุง, คอนปากบ้อง, คอนสีว, ปากบ้อง, ตาดหิน(ลานหิน), ลำห้วยสวย, ลวงตักซ้อ
20. บ้านปากกะหลาง หมู่ 6 ต.สองคอน อ.โพธิ์ไทร จ.อุบลราชธานี	หาดสลึง, บุ่งแม่ทา, เวิน, ลวงไหลมอม, ลำห้วยกะหลาง
21. บ้านโป่งเป้า หมู่ 4 ต.เหล่างาม อ.โพธิ์ไทร จ.อุบลราชธานี	บุ่งอีเพื่อย, บุ่งบ้าน, บุ่งแปดสิบ, บุ่งหัวก้ามาด, บุ่งกะเบา, บุ่งมน, บุ่งดอนหมู, ปากห้วยตาหวัง, บุ่งแม่ใหญ่ตาล, บุ่งขุ่มน้อย, บุ่งยาวสองห้อง, บุ่งแม่แก่น, บุ่งมน, บุ่งนาทองกิง, บุ่งถักถัก, บุ่งท่าเรือ, บุ่งปากห้วยวังลับ, บุ่งหูหนวก, บุ่งน้ำใส (บุ่งมรดก), บุ่งพะลาน, บุ่งแม่ปากแดง, บุ่งกรมมะเมืองใต้, บุ่งกรมมะเมืองเทิง, บุ่งถ่านาสสามเศร้า (แม่), บุ่งกระทะ, บุ่งถ้ำใหญ่, บุ่งห้วยโรง,

	บุงหมาซอด, บุงแคงคิง, บุงถ่างต้อน, บุงปากห้วยเจีย, บุงช้วนางนี่, บุงสองห้อง, ลวงตักซอน, ลวงไหลมอง
22. บ้านสำโรง หมู่ 5 ต.สำโรง อ.โพธิ์ชัย จ.อุบลราชธานี	บุงเขี้ยว, บุงสองห้อง(ใช้ทำน้ำประปา), บงปลาพอน, บุงซอนศักดิ์, บุงหางบุงปลาพอน, บุงดอนน้อย, บุงแม่ใหญ่กุดทอง, บุงท่าวัด, บุงกลางของ 1, บุงกลางของ 2, บุงสามพันโบกเทิง, บุงน้ำกิน, บุงนักเรียน, บุงดอกเกตุ, บุงฝักแวน, บุงหัวคูณ, บุงสามพันโบก, บุงปากห้วย, บุงถ้ำกา, บุงยางเตี้ย, บุงแม่ทางะ, ลวงซอนหัวปลาเลิม, ลวงซอนหัวปลาแซ, ลวงบ้อมแดง, เวินปากห้วย, เวินอังกาม, เวินบะเบี้ย, หาดบุงปลาพอน, หาดปากห้วย, ดอนฮ่องไฮ, ลำห้วยไผ่ (ฮ่องไผ่), ถ้ำกา, ถ้ำวริน, แก่งนางล่อม, แก่งคอนปากห้วย, แก่งคนฝรั่ง, แก่งบ้อมเหล็ก, คอนบุงปลาพอน, คอนนางล่อม, คอนหัวปลา, คอนบุงเขี้ยว, คอนนอก, คอนโน, ลวงไหลมอง, ตาดหิน

ในรอบปีของระบบนิเวศแม่น้ำโขง เมื่อเข้าสู่ช่วงฤดูฝน แม่น้ำโขงจะมีระดับสูงขึ้นอย่างรวดเร็วพร้อมกับตะกอนธาตุอาหารในน้ำที่พัดพามาจากแม่น้ำโขงตอนบน และบางส่วนได้ไหลย้อนกลับเข้าไปยังลำน้ำสาขา เช่น แม่น้ำสงคราม, น้ำเลย, น้ำมูล รวมทั้งยังได้เข้าไปตามลำห้วยที่เชื่อมต่อกับหนองน้ำต่าง ๆ เช่น หนองเมือก, หนองคำ เป็นต้น เช่น พื้นที่ในเขตบ้านสามผง, บ้านต้าย, บ้านหนองบัว, บ้านหอคำ เป็นต้น อันเป็นช่วงเวลาสำคัญที่ปลาจำนวนมากจะว่ายอพยพขึ้นมาจากแม่น้ำโขงตอนล่าง และบางส่วนจะเข้าไปยังลำน้ำสาขาเพื่อผสมพันธุ์และวางไข่ เป็นสถานที่อนุบาลของปลาวัยวัยอ่อน ก่อนที่จะว่ายกลับลงสู่แม่น้ำโขง เช่น ปลาตด, ปลาหมอ, ปลานาง, ปลาเขื่อม, ปลาดอง, ปลาค้าว, ปลาคันธง, ปลาหลด, ปลาแค้, ปลาหูเต้ม, ปลาเผา เป็นต้น และในเวลาเดียวกัน สภาพของบุง แก่งหิน ถ้ำ คัน และต้นไม้นานาชนิดตามธรรมชาติในลำน้ำโขง (เช่น ต้นไคร้ห้า, ต้นหว้า) เช่น ในบริเวณบ้านปากชม ลงมาถึงบ้านน้ำไพร ปลาอีกส่วนหนึ่งจะใช้เป็นแหล่งผสมพันธุ์และวางไข่ เป็นสถานที่อนุบาลของปลาวัยวัยอ่อนด้วยเช่นกัน

ภาพแสดงการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ของแม่น้ำโขง ระหว่างฤดูฝนและฤดูแล้ง

และในช่วงเวลาเดียวกันนี้ น้ำโขงจะท่วมวัชพืชต่าง ๆ ที่ขึ้นอยู่ตามริมน้ำให้ตายไปและตะกอนที่ถูกพัดพามา ก็จะสร้างความสมบูรณ์ให้กับตลิ่งของแม่น้ำโขง เมื่อแม่น้ำโขงเริ่มลดระดับลงในต้นฤดูหนาวและต่อเนื่องไปจนถึงฤดูแล้งนั้น ตลิ่งแม่น้ำโขงจะอุดมไปด้วยธาตุอาหารจากตะกอนแม่น้ำโขง ซึ่งเห็นได้ชัดเจนในแม่น้ำโขงเขตที่สอง เช่น ในพื้นที่หาดริมโขงของบ้านเวียงแก้ว, บ้านเวียงคุกใต้, บ้านต้าย, บ้านหอคำ, บ้านหมื่นหย่อน, บ้านพระกลางท่า

สำหรับแม่น้ำโขงในเขตที่หนึ่งและสามนั้น เมื่อแม่น้ำโขงเริ่มลดระดับลง แก่งหินใหญ่จะปรากฏให้เห็นเป็นจำนวนมาก เกิดเป็นภูมิทัศน์ใหม่หรือระบบนิเวศย่อย โดยมีชื่อเรียกในภาษาท้องถิ่นที่แตกต่างกันไป เช่น บุ่ง โบก ก้อน แก่ง คัน ถ้ำ เวิน หลอง หาดหิน หาดทราย เป็นต้น ซึ่งจะปรากฏให้เห็นชัดเจนในบ้านห้วยค้อ, บ้านตาดเสริม, บ้านสองคอน, บ้านโป่งเปา, บ้านสำโรง

อย่างไรก็ตาม ยังมีปลาอีกหลายชนิดที่มีวงจรชีวิตแตกต่างกันไป กล่าวคือ จะเริ่มว่ายขึ้นมาทางเหนือน้ำในช่วงที่น้ำโขงเริ่มลดระดับลง ตั้งแต่ฤดูหนาวต่อเนื่องไปจนถึงฤดูแล้ง ชนิดปลาในกลุ่มนี้ที่สำคัญได้แก่ ปลาเอินหรือปลายี่สก จะเริ่มว่ายขึ้นในเดือนพฤศจิกายนต่อเนื่องไปจนถึงเดือนมกราคม เพื่อหาพื้นที่ผสมพันธุ์วางไข่ โดยเฉพาะในบริเวณที่เป็นแก่งหิน ซึ่งชาวบ้านจะพบปลาเอินจำนวนมาก โดยเฉพาะชาวประมงบ้านน้ำไพร จะไปจับปลาเอินเพื่อนำส่งให้เจ้าหน้าที่ประมง ทำการผสมพันธุ์เพื่อผลิตลูกปลาเอินทุกปี และในช่วงเวลานี้นอกจากมีปลาเอินแล้ว ยังมีปลาโจก ปลาไน และเมื่อเข้าสู่ฤดูร้อน ก็จะพบปลาเขี้ยวไก่ ปลารากกล้วย และปลาสร้อย ปลาตะเพียน จะอพยพในช่วงฤดูร้อนนี้ด้วยเช่นกัน

ความหลากหลายของชนิดพันธุ์ปลาในแม่น้ำโขงในพื้นที่ชุมชนวิจัย เท่าที่เคยมีการสำรวจไว้ที่บ้านหอคำ จ.บึงกาฬ ในปี 2556 พบว่ามีอยู่ประมาณ 135 ชนิด

ในช่วงเวลาน้ำลดนี้ พื้นที่ตลิ่งหรือหาดริมแม่น้ำโขงจะกลายเป็นพื้นที่การเกษตรขนาดใหญ่ของชุมชน ซึ่งชุมชนจะปลูกพืชผักและไม้ดอกนานาชนิดทั้งเพื่อไว้บริโภคและเป็นรายได้ เช่น ยาสูบ, ถั่วลิสง, มะเขือเทศ, มันแกว(หรือมันเปา ในภาษาอีสาน), มันเทศ(หรือมันแกว ในภาษาอีสาน), ข้าวโพด, ถั่วฝักยาว, ถั่วพุ่ม, พริก, หอม, กระเทียม, ฝรั่ง, ฝรั่งน้ำ, ฝรั่งดำ, ดอกดาวเรือง เป็นต้น นอกจากนี้ในบางพื้นที่ เช่น บ้านปากชม ชาวบ้านบางส่วน สามารถสร้างรายได้จากการร่อนทองด้วยเช่นกัน

2. ภาพรวมการเปลี่ยนแปลงระดับน้ำโขง

แม่น้ำโขงมีการเปลี่ยนแปลงมาตั้งแต่การสร้างเขื่อนม่านวาน เขื่อนไฟฟ้าพลังน้ำบนแม่น้ำโขงแห่งแรกในมณฑลยูนนาน ประเทศจีน และเริ่มดำเนินการเปิดใช้งานมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2536 จากนั้นจนถึงปัจจุบัน ประเทศจีนได้สร้างเขื่อนไฟฟ้าพลังน้ำขนาดใหญ่อีก 9 เขื่อน ได้แก่ เขื่อนต้าเฉาซาน, เขื่อนจินหง, เขื่อนเสี่ยวหวาน, เขื่อนหนัวจาดู่, เขื่อนกงกั่วเฉียว, เขื่อนนุ่นองหลง, เขื่อนหวงเต็ง, เขื่อนต้าหัวเฉียว, เขื่อนเมี่ยวเว่ย) มีกำลังการผลิตมากกว่า 14,500 เมกะวัตต์และสามารถเก็บกักน้ำรวมกันได้มากกว่า

41,619 ล้านลูกบาศก์เมตร และล่าสุดคือ เขื่อนไฟฟ้าพลังน้ำไซยะบุรี กั้นแม่น้ำโขงในแขวงไซยะบุรี ภาคเหนือของประเทศ สปป.ลาว มีกำลังผลิตติดตั้ง 1,285 เมกะวัตต์ มีความจุอ่างเก็บน้ำขนาด 726.02 ล้านลูกบาศก์เมตร ซึ่งเป็นเขื่อนที่สร้างขึ้นโดย บริษัทไซยะบุรี พาวเวอร์จำกัด อันมีผู้ถือหุ้นหลักจาก บริษัทเอกชน และบริษัทย่อยของรัฐวิสาหกิจจากประเทศไทย มีสัญญาขายไฟฟ้าให้การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยเป็นเวลา 31 ปี จำนวน 1,220 เมกะวัตต์ ตั้งแต่วันที่ 29 ตุลาคม 2562 ที่ผ่านมา

ตั้งแต่ปี 2536 จนถึงปัจจุบัน การบริหารจัดการน้ำของเขื่อนทั้งหมดในประเทศจีน ซึ่งถูกควบคุมการระบายน้ำโดยเขื่อนจิงหนั้น ได้ส่งผลกระทบต่อเปลี่ยนแปลงการไหลของแม่น้ำโขงที่ผิดธรรมชาติ และด้านคุณภาพของน้ำที่ไม่อาจหวนคืนได้ ซึ่งกระทบต่อระบบนิเวศของแม่น้ำโขง, วิถีชีวิตและระบบเศรษฐกิจท้องถิ่นของชุมชนริมแม่น้ำโขงในประเทศ ครอบคลุม 8 จังหวัดได้แก่ เชียงราย, เลย, หนองคาย, บึงกาฬ, นครพนม, มุกดาหาร, อำนาจเจริญ และอุบลราชธานี

ในช่วงระยะเวลา 2 ปี (2562-2563) ของการดำเนินงาน ชุมชนที่อาศัยอยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขง และแม่น้ำสาขา ไม่ว่าชุมชนนั้น จะเป็นชุมชนเป้าหมายของโครงการวิจัยฯ หรือไม่ก็ตาม ต่างเห็นการเปลี่ยนแปลงการไหลของแม่น้ำโขง ที่มีลักษณะผิดธรรมชาติไม่สามารถคาดการณ์ล่วงหน้าได้เช่นในอดีต และมีรูปการของการเปลี่ยนแปลงแบบสุดขั้วอย่างชัดเจน โดยเฉพาะตลอดปี 2563 แม่น้ำโขงมีการเปลี่ยนแปลงที่เรียกในภาพรวมได้ว่า “ท่วมหน้าแล้ง แห้งหน้าฝน ใสไร้ตะกอนหน้าหนาว” และเมื่อเข้าสู่ปี 2563 จนถึงเดือนตุลาคม แม่น้ำโขงได้กลับเข้าสู่สถานการณ์ใหม่กล่าวคือ “หน้าแล้ง แล้งสุดขอย หน้าฝน น้ำขึ้นช้าไม่เต็มฝั่ง”

การเปลี่ยนแปลงที่มีลักษณะผิดธรรมชาติแบบสุดขั้วที่ต่อเนื่องกันใน 2 ปีนี้ ชุมชนวิจัยต่างมีความเห็นในทิศทางเดียวกัน ต่อสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงที่ผิดธรรมชาตินี้ มาจากปัจจัยสำคัญ ๆ 3 ประการ ได้แก่ การสร้างเขื่อนบนแม่น้ำโขงสายหลักในประเทศจีน และสปป.ลาว, การสร้างเขื่อนบนลำน้ำสาขา ในไทยและสปป.ลาว และปริมาณฝนตกที่น้อยและไม่สม่ำเสมอในฤดูฝน ซึ่งได้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชนตลอดแนวแม่น้ำโขง ทั้งที่เป็นชุมชนเกษตรกรรมและชุมชนเมือง รวมทั้งผลกระทบต่อระบบนิเวศของแม่น้ำโขงและวงจรชีวิตของสัตว์น้ำทุกชนิด สถานการณ์ของแม่น้ำโขงที่ชุมชนวิจัยต้องเผชิญในช่วง 2 ปีนี้ที่สำคัญได้แก่

ประการที่ 1 การระบายน้ำจากเขื่อนจินหนงของจีน ในปริมาณที่ผันผวนและมากผิดปกติ ในช่วงเดือนมกราคมถึงเดือนเมษายน 2562 นั้น ส่งผลให้เกิดน้ำท่วมพืชผลทางการเกษตร, ปลาย่างซึ่งเกิดการชะงักการเติบโต, หาดทรายและแก่งหิน อันเป็นสถานที่ท่องเที่ยวสำคัญของทุก ๆ จังหวัด ต่างจมอยู่ใต้น้ำโขง เช่น แก่งผาไต อ.เวียงแก่น จ.เชียงราย, แก่งคุดคู้ จ.เลย, พันโขดแสนไคร้ และหาดจอมมณี จ.หนองคาย, แก่งอาสง และหาดปungคล้า จ.บึงกาฬ, หาดพระกลางทุ่ง จ.นครพนม, แก่งกะเบา จ.มุกดาหาร,

แก่งหินชัน จ.อำนาจเจริญ, หาดปากแซง หาดสลึง และสามพันโบก จ.อุบลราชธานี เป็นต้น ได้สร้างความสูญเสียทางเศรษฐกิจและรายได้ของชุมชนในระดับท้องถิ่น โดยไม่สามารถประเมินค่าได้

โดยเฉพาะการที่เขื่อนจันทรงระบายน้ำครั้งแรกในเดือนมกราคม 2562 ทำให้ระดับน้ำโขงที่สถานีเชียงแสน ได้เพิ่มระดับวันที่ 5-11 มกราคม สูงถึง 2.05 เมตร ได้สร้างความเสียหายอย่างรุนแรงต่อการปลูกพืชริมโขง ซึ่งอยู่ในช่วงต้นฤดูปลูก ส่งผลให้พืชผักที่อยู่ในระดับน้ำขึ้นได้รับความเสียหายเกือบทั้งหมด และภายหลังจากน้ำลดแล้ว ชาวบ้านก็ไม่มั่นใจที่จะลงทุนปลูกใหม่ในพื้นที่ริมตลิ่งเดิม เพราะเกรงว่าน้ำโขงจะขึ้นมาอีก (ดูกราฟระดับน้ำประกอบ)

ประการที่ 2 การลดการระบายน้ำของเขื่อนจันทรง ในเดือนกรกฎาคม 2562 และการทดลองผลิตไฟฟ้าของเขื่อนไชยะบุรีวันที่ 17-19 กรกฎาคม 2562 ส่งผลให้แม่น้ำโขงแห้งลงอย่างรวดเร็วทั้งที่อยู่ในช่วงต้นฤดูฝน ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศของปลาและสัตว์น้ำในแม่น้ำโขงอย่างรุนแรง ได้แก่ ปลาในแม่น้ำโขง ไม่สามารถหาพื้นที่เหมาะสมตามธรรมชาติในช่วงฤดูผสมพันธุ์และวางไข่ได้, ปลาและสัตว์น้ำที่ติดค้างตามหนองน้ำในแม่น้ำโขง ตายลงเป็นจำนวนมาก เมื่อน้ำโขงแห้งลงทำให้น้ำในหนองน้ำต่าง ๆ แห้งลงตามไปด้วย, พืชพรรณไม้ธรรมชาติในแม่น้ำโขง ยืนต้นตายลงไปเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะต้นไคร้ในเขตบ้านปากชม, บ้านหาดคัมภีร์, บ้านห้วยค้อ, บ้านตาดเสริม และบ้านน้ำไพร ซึ่งเป็นแหล่งวางไข่และอนุบาลปลาวัยอ่อนในแม่น้ำโขง ผลกระทบทั้งหมดนี้ จะส่งผลกระทบเป็นลูกโซ่ต่อความสมบูรณ์ของทรัพยากรการประมงในแม่น้ำโขง (ดูกราฟระดับน้ำประกอบ)

ประการที่ 3 ระดับน้ำโขงที่แห้งลงอย่างรวดเร็วในเดือนตุลาคมถึงเดือนพฤศจิกายน 2562 นั้น ได้ส่งสัญญาณทางธรรมชาติที่ผิดพลาดต่อวงจรชีวิตของปลาในแม่น้ำโขงเป็นจำนวนมาก ทำให้เกิดการอพยพผิดฤดูกาลของปลาหลายชนิด เช่น ปลาอีสงไทยหรือปลาเอน ซึ่งควรจะอพยพในเดือนธันวาคม-มกราคม เมื่ออพยพผิดฤดูกาล จะทำให้โอกาสในการผสมพันธุ์และวางไข่ต้องสูญเสียไปเช่นกัน นอกจากนี้ระดับน้ำโขงที่แห้งลงอย่างรวดเร็ว ยังส่งผลต่อการเกษตรริมฝั่งโขง, ระบบประปาตลอดแนวแม่น้ำโขง ชุมชนต้องลงทุนเพิ่มขึ้นในการจัดหาน้ำให้เพียงพอต่อพืชเกษตร รวมทั้งประเพณีแข่งเรือในบางชุมชน ต้องยุติลงในปีนี้ เช่น ที่บ้านน้ำไพร ไม่สามารถจัดการแข่งเรือประเพณีได้ เพราะสภาพแม่น้ำโขงแห้งไม่สามารถจัดการแข่งเรือ อันเป็นประเพณีร่วมของชุมชนของไทยและสปป.ลาว

ประการที่ 4 เมื่อเขื่อนไฟฟ้าพลังน้ำไชยะบุรี เริ่มดำเนินการในวันที่ 31 ตุลาคม 2562 มีการเก็บกักน้ำ และอ่างเก็บน้ำของเขื่อนไฟฟ้าพลังน้ำไชยะบุรี ทำให้เกิดการตกตะกอน ส่งผลให้น้ำที่ระบายออกมาจากเขื่อน เป็นน้ำใส ไม่มีตะกอน และได้สร้างปรากฏการณ์ “น้ำโขงสีคราม” ตลอดระยะทางประมาณ 800 กิโลเมตรจากจังหวัดเลยถึงอุบลราชธานี ปรากฏการณ์ที่น้ำโขงไร้ตะกอนเช่นนี้ จะส่งผลกระทบต่อเนื่องในการกักเซาะตลิ่งเพิ่มขึ้น และแหล่งอาหารของปลาจำนวนมากที่อาศัยตะกอนแม่น้ำโขงเป็นอาหาร จะหายไป

เป็นการลดทอนความสมบูรณ์ของทรัพยากรการประมงในแม่น้ำโขง ซึ่งส่งผลโดยตรงต่อชุมชนที่ยังคงต้องพึ่งพาอาหารและรายได้จากการประมงแม่น้ำโขง

ชาวประมงจากชุมชนวิจัยบ้านศรีสมบูรณ์ ให้ความเห็นต่อผลกระทบในปัญหาแม่น้ำโขงไว้ ตะกอนไว้ว่า จะส่งผลกระทบต่อชนิดปลาที่กินตะกอน ขี้ตม หรือกินดิน ซึ่งสังเกตได้ว่าชนิดปลาเหล่านี้ จะมี ขี้ตม ดิน ทวาย หรือหินก้อนเล็ก ๆ อยู่ในท้องของปลา มีประมาณ 20 ชนิด เช่น ตระกูลปลาสุต, ตระกูลปลาขาวมน, ปลาปากเปียน, ปลาตาใส, ปลาหนามเจีย, ปลาจาก, ปลาตะเพียน, ปลาบักม้ง, ปลาปากคืบแดง, ปลาปีกไก่, ปลาจีน, ปลาอีโท, ปลาโพง, ปลานกเขา, ปลาจาด, ปลาปากขาว, ปลาปีกแดง, ปลาพอน, ปลาอีสบ, ตระกูลปลาเอิน ผลกระทบอาจจะส่งผลต่อความสมบูรณ์ของอาหารของปลา และมีความเสี่ยงที่ปลาเหล่านี้จะลดน้อยลง

การประชุมคณะกรรมการแม่น้ำโขงแห่งชาติไทย ในวันที่ 25 มีนาคม 2563 ได้สรุป การศึกษาผลกระทบจากปรากฏการณ์แม่น้ำโขงเปลี่ยนสี จากสีน้ำตาลของตะกอนที่พัดพาเป็นสีครามใสใน ภาวะตะกอนต่ำมาก ซึ่งจากการวิเคราะห์คุณภาพน้ำแม่น้ำโขง ในพื้นที่ อ.เมือง นครพนม และ เมืองท่าแขก สปป.ลาว พบว่า ผลการศึกษาโดยทั่วไป อยู่ในเกณฑ์ปกติที่ไม่เป็นอันตรายต่อสัตว์น้ำและระบบนิเวศ ทั้งนี้ คาดการณ์ว่าเมื่อเข้าสู่ภาวะช่วงหน้าน้ำในปีนี้ คุณภาพน้ำในด้านตะกอนแขวนลอยจะเพิ่มกลับเข้าสู่สภาวะ ปกติ คุณภาพน้ำในแม่น้ำโขง อยู่ในเกณฑ์ปกติ ยกเว้นตะกอนแขวนลอยซึ่งลดลงมาก

ประการที่ 5 ระดับน้ำโขงท้ายเขื่อนไฟฟ้าพลังน้ำไซยะบุรี ในเขตอำเภอเชียงคาน อำเภอปากชม จังหวัดเลย และอำเภอสังขม จังหวัดหนองคาย ชุมชนวิจัยต่างสังเกตุดูเห็นการเปลี่ยนแปลงระดับน้ำ โขงที่ขึ้นและลงในรอบวัน ซึ่งเป็นประเด็นที่ยังคงต้องศึกษาถึงผลกระทบของการขึ้นและลงของระดับน้ำ โขงรายวันต่อไป อย่างไรก็ตามระดับน้ำโขงที่ขึ้นและลงรายวันตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน 2562 ต่อเนื่องถึงปี 2563 เป็นผลร่วมกันของทั้งจากเขื่อนจินหงและเขื่อนไซยะบุรี ซึ่งยังไม่มีหน่วยงานใดสามารถให้ข้อมูลที่ชัดเจน แยกแยะผลกระทบที่เกิดขึ้นนี้ได้

ประการที่ 6 สืบเนื่องจากระดับน้ำโขงที่อยู่ในระดับต่ำในช่วงฤดูฝน ทั้งจากเขื่อนจินหงลด การระบายน้ำและมีฝนตกน้อยในลุ่มน้ำโขง ดังนั้นเมื่อมีมรสุมเข้ามาในลุ่มน้ำโขง น้ำที่หลากลงมาจากลุ่มน้ำ สาขาของแม่น้ำโขง ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของระดับน้ำโขงอย่างมีนัยยะสำคัญด้านท้ายน้ำ ชุมชนที่ อาศัยอยู่ริมแม่น้ำโขงต่างได้รับผลกระทบในด้านต่าง ๆ ในทันที เช่น เรือประมงจมหรือหลุดลอยไปกับ กระแสน้ำ, เครื่องมือประมงหายไป, ระบบสูบน้ำประปาต้องซ่อมแซมใหม่ การเปลี่ยนแปลงระดับน้ำโขง อย่างรวดเร็วนี้ ยังไม่อยู่ในระบบการแจ้งเตือนภัยพิบัติใด ๆ ไม่ว่าจะจากหน่วยงานของไทยหรือหน่วยงาน ระดับภูมิภาคเช่น คณะกรรมาธิการแม่น้ำโขง ตัวอย่างที่เกิดขึ้น เช่น

- ในช่วงสัปดาห์แรกของเดือนสิงหาคม 2562 มีฝนตกหนักในภาคเหนือของ สปป.ลาว เกิดน้ำหลากในแม่น้ำคาน และไหลลงสู่แม่น้ำโขงที่เมืองหลวงพระบาง ส่งผลให้ระดับน้ำโขงที่เชียงคาน เพิ่มขึ้นจากระดับ 6.7 เมตร ในวันที่ 4 สิงหาคม เพิ่มขึ้นเป็น 9.35 เมตร ในวันที่ 6 สิงหาคม รวม 2.65 เมตร ในเวลาเพียง 3 วันเท่านั้น ในขณะที่ระดับน้ำโขงที่เชียงแสน ยังคงอยู่ในระดับต่ำ (ดูกราฟระดับน้ำประกอบ)
- ในช่วงสัปดาห์แรกของเดือนตุลาคม 2563 มีพายุดีเปรสชันพัดผ่านพื้นที่ลุ่มน้ำโขงตอนล่างของประเทศ สปป.ลาว (โดยเฉพาะในพื้นที่ลุ่มน้ำเซบั้งเหียง) และภาคอีสานตอนล่างของประเทศไทย ส่งผลให้เกิดน้ำท่วมหลากอย่างรุนแรงในลุ่มน้ำเซบั้งเหียงใน สปป.ลาว และไหลลงแม่น้ำโขงด้านตรงข้ามอำเภอเขมราฐ จังหวัดอุบลราชธานี โดยระดับน้ำที่สถานีบ้านเคนโดน(Ban kengdone) ซึ่งบริเวณปากแม่น้ำเซบั้งเหียง ได้เพิ่มขึ้นจาก 2.343 เมตร ของวันที่ 7 ตุลาคม 2563 (เวลา 18.15 น.) เป็น 12.255 เมตร ของวันที่ 9 ตุลาคม 2563 (เวลา 18.45 น.) หรือเพิ่มระดับขึ้นถึง 9.912 เมตรในเวลาเพียง 2 วันเท่านั้น มวลน้ำหลากนี้ส่งผลให้ระดับน้ำโขงตั้งแต่อำเภอเขมราฐเพิ่มขึ้นอย่างฉับพลันในคืนวันที่ 8 ตุลาคม 2563 ขณะที่ระดับน้ำในแม่น้ำโขงยังคงอยู่ในระดับต่ำ² (ดูกราฟระดับน้ำประกอบ)

ประกาศที่ 7 ปรากฏการณ์การแพร่ระบาดของสาหร่ายแม่น้ำโขงในเดือนธันวาคม 2562 ซึ่งสัมพันธ์โดยตรงกับสภาวะน้ำโขงใส ทำให้สาหร่ายสามารถเจริญเติบโตได้อย่างรวดเร็ว ซึ่งปกติแล้วชุมชนจะเห็นสาหร่ายเกิดขึ้นในช่วงเดือนมีนาคม-เมษายน การแพร่ระบาดของสาหร่ายแม่น้ำโขง ส่งผลให้ชาวประมงไม่สามารถจับปลาได้ ดังเช่นตัวอย่างของชุมชนวิจัยบ้านปางขาม ได้ระบุว่า “ตั้งแต่น้ำโขงเปลี่ยนสีเป็นน้ำใสในเดือนพฤศจิกายนทำให้ปลาหนีเอาตัวรอดง่ายขึ้น และเทา(สาหร่ายแม่น้ำโขง)ที่ชอบเกิดในน้ำใสเกิดจำนวนมากส่งผลกระทบต่อเครื่องมือหาปลา เทาจะลอยไปตามกระแสน้ำไปติดเครื่องมือหาปลา ทำให้ประมงพื้นบ้านต้องนำอุปกรณ์ขึ้นมาตากแดด เพื่อกำจัดเทา ส่งผลกระทบอย่างมากในการหาปลา ผลกระทบจากน้ำโขงเปลี่ยนสีเริ่มส่งผลกระทบหนักขึ้นในเดือนมกราคม พ.ศ. 2563 ปลาที่เคยหาได้เป็นรายได้หลัก ปัจจุบันได้แค่พอรับประทานไม่เพียงพอที่จะนำไปขาย”

ประกาศที่ 8 ระดับน้ำโขงที่ต่ำผิดปกติมาตั้งแต่ฤดูฝนปี 2562 และต่ำมากต่อเนื่องในปี 2563 ส่งผลกระทบในอีกหลายด้าน (ดูกราฟระดับน้ำประกอบ) เช่น

- มีการจับปลาในบางช่วงของแม่น้ำโขง ได้ปลามากขึ้นมากอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน ทั้งในเขตไทยและสปป.ลาว เนื่องจากปลาจำนวนมาก ต่างหาที่อยู่อาศัยในบริเวณแก่งที่มีวังน้ำลึก ซึ่งเมื่อน้ำ

² เข้าถึงข้อมูลระดับน้ำรายชั่วโมงได้ที่ <https://portal.mrcmekong.org/monitoring/river-monitoring-telemetry>

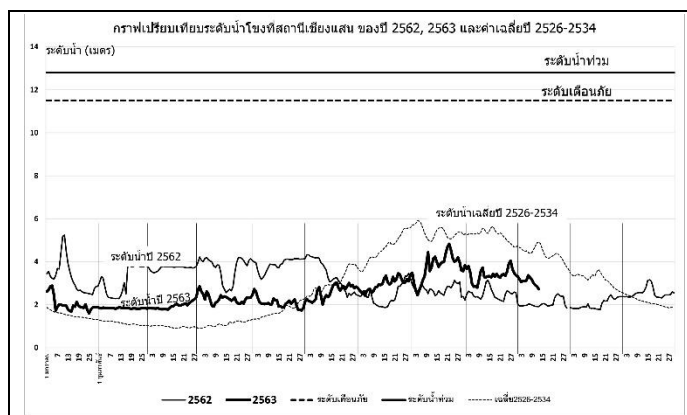
ลดระดับลงมาก และมีความใสมาก จึงทำให้สามารถถูกจับได้ง่ายเป็นปริมาณมาก ทั้งประมงในฝั่งไทยและลาว

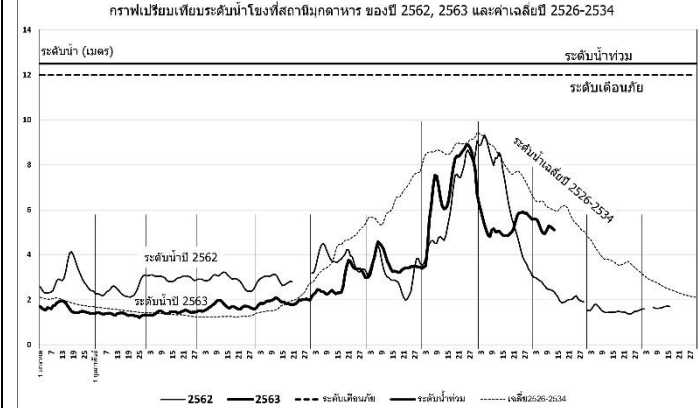
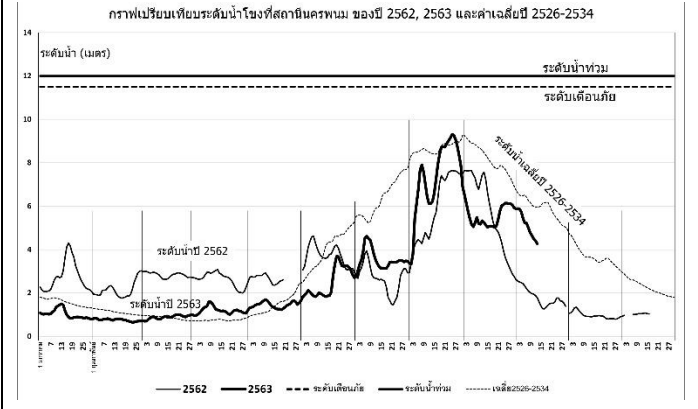
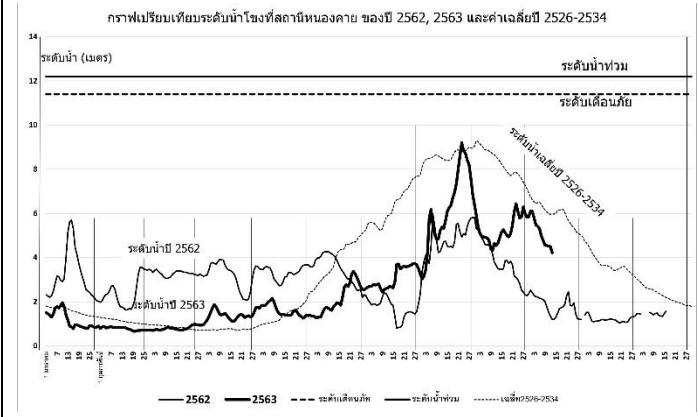
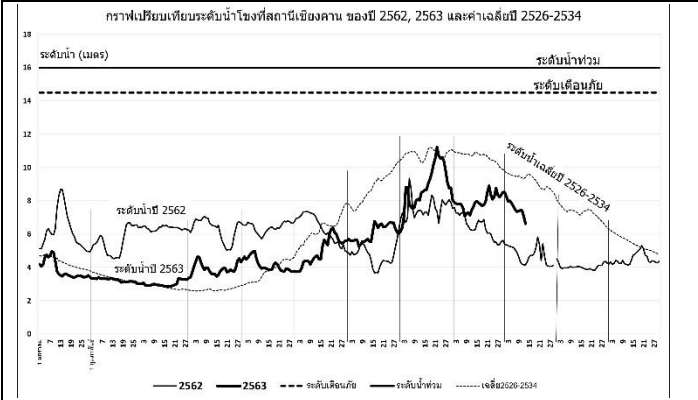
- ผลกระทบต่อระบบเกษตรที่ต้องอาศัยน้ำจากแม่น้ำโขง ทำให้ชาวบ้านต้องลงทุนเพิ่มมากขึ้นในการสูบน้ำขึ้นมารดพืชผลทางการเกษตร และในบางพื้นที่ ไม่สามารถสูบน้ำขึ้นมาได้ ประกอบกับสภาวะอากาศที่ร้อนมาก ส่งผลให้พืชเกษตรริมตลิ่งแม่น้ำโขงจำนวนมากให้ผลผลิตที่ไม่สมบูรณ์
- ผลกระทบต่อ ระบบสูบน้ำเพื่อผลิตน้ำประปาของชุมชนและเมืองใหญ่ที่ติดแม่น้ำโขง ต้องมีการลงทุนขุดลอกร่องน้ำ เพื่อตักน้ำจากแม่น้ำโขง
- ผลกระทบต่อประเพณีแข่งเรือ เช่น การงดประเพณีแข่งเรือในเทศกาลออกพรรษา ปี 2562 ที่บ้านน้ำไพร

ประการที่ 9 ระดับน้ำโขงในช่วงต้นฤดูฝน ในเดือนกรกฎาคม-สิงหาคม ของปี 2562 และ 2563 ต่างอยู่ในระดับที่ต่ำมาก ไม่สามารถหลากเข้าลำห้วยและลำน้ำสาขาได้ ได้ส่งผลกระทบโดยตรงต่อวงจรชีวิตของปลาในแม่น้ำโขง ที่ต้องอาศัยน้ำหลากในปริมาณที่มากเพียงพอเพื่อการผสมพันธุ์ วางไข่ และอนุบาลตัวอ่อน สภาพผลกระทบต่อระบบนิเวศต่อวงจรชีวิตของปลาในแม่น้ำโขง ซ้ำซ้อนถึง 2 ปีติดต่อกันนี้ ย่อมส่งผลต่อความสมบูรณ์ของชนิดและปริมาณพันธุ์ปลาในแม่น้ำโขงในระยะยาว (ดูกราฟระดับน้ำประกอบ)

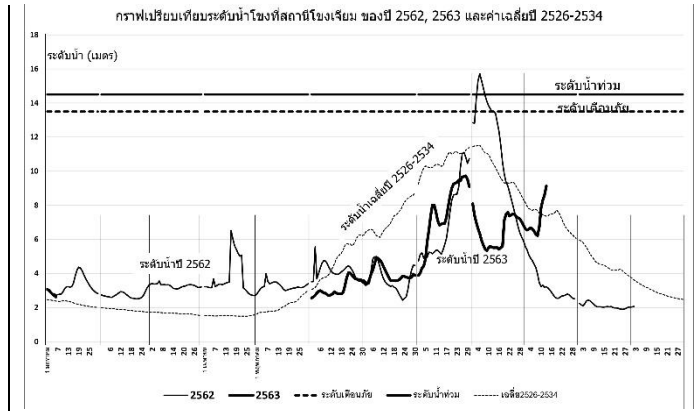
นอกจากปัญหาน้ำหลากไม่เพียงพอแล้ว โครงสร้างที่เป็นประตูน้ำ, ฝายน้ำล้น ต่าง ๆ ที่สร้างปิดกั้นลำห้วย ในทุกพื้นที่ของชุมชนวิจัย เป็นตัวแปรที่สำคัญของการขัดขวางการเดินทางของปลา ระหว่างแม่น้ำโขงกับหนองน้ำและลำห้วยตอนในด้วยเช่นกัน

กราฟเปรียบเทียบระดับน้ำโขงของ 6 สถานีของประเทศไทย ในปี 2562, 2563 และค่าเฉลี่ยปี 2526-2534

ที่มา: ข้อมูลพัฒนากราฟ จากคณะกรรมการแม่น้ำโขง(MRC), กรมทรัพยากรน้ำ

3. ปัจจัยเสี่ยงอื่นที่พบในช่วง 2 ปีของการดำเนินงานวิจัย

3.1 แผ่นดินไหว

เกิดแผ่นดินไหว ในแขวงไซยะบุรี ขนาด 6.4 และ 5.9 ริคเตอร์ ในระหว่างวันที่ 20-22 พฤศจิกายน 2562 และมีอาฟเตอร์ช็อคอีก 94 ครั้ง โดยมีจุดศูนย์กลางห่างจากเขื่อนไซยะบุรีเพียง 55 กิโลเมตรเท่านั้น ซึ่งส่งผลกระทบต่ออาคารสถานที่ถึงจังหวัดเลย สถานการณ์แผ่นดินไหวที่รุนแรงนี้ ส่งผลกระทบต่อความไม่มั่นใจในชีวิตและทรัพย์สินกับชุมชนที่อาศัยริมแม่น้ำโขงมาก เพราะเขื่อนไซยะบุรีห่างจากชายแดนไทยขึ้นไปเพียง 200 กิโลเมตรเท่านั้น ชุมชนไม่สามารถคาดการณ์ได้ หากเกิดสภาวะภัยพิบัติของเขื่อนและเขื่อนต้องระบายน้ำลงมาทั้งหมด แม่น้ำโขงจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร และระบบเตือนภัยจะเป็นอย่างไร เพราะเขื่อนตั้งอยู่ในประเทศ สปป.ลาว

โครงการวิจัยและพัฒนาชุมชนต้นแบบฯ ได้ทำการคำนวณเบื้องต้นพบว่า ถ้าเขื่อนไซยะบุรีต้องระบายน้ำทั้งหมด จากอ่างเก็บน้ำ ความจุ 726.02 ล้านลูกบาศก์เมตร เขื่อนไซยะบุรี สามารถระบายน้ำผ่านประตูน้ำและเครื่องกำเนิดไฟฟ้าได้สูงสุดประมาณ 20,000 ลูกบาศก์เมตรต่อวินาที หรือ 72,000,000 ลูกบาศก์เมตรต่อชั่วโมง ดังนั้น น้ำในเขื่อนจะถูกระบายออกทั้งหมดภายใน 10 ชั่วโมง และน้ำจากเขื่อนไซยะบุรี ใช้เวลาเดินทางถึงเชียงคานภายใน 12 ชั่วโมง และหนองคายภายใน 24 ชั่วโมง โดยระดับน้ำโขงที่เชียงคานและหนองคาย จะเพิ่มขึ้นทันทีที่ 16 เมตร และ 12.84 เมตรตามลำดับ ซึ่งเป็นระดับน้ำท่วมของทั้งสองสถานี (อ้างอิงข้อมูลการไหลของน้ำโขง วันที่ 20 สิงหาคม 2545) และระดับน้ำจะยังคงสูงในระดับนี้ไปอีกประมาณ 10 ชั่วโมง

3.2 บทบาทของจีนและอเมริกา

ประเด็นปัญหาผลกระทบแม่น้ำโขง ได้ถูกผนวกเป็นประเด็นในการเมืองระหว่างประเทศระหว่างจีนกับอเมริกา ตั้งแต่เดือนมีนาคม 2563 เรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน อย่างน้อยใน 2 เหตุการณ์ กล่าวคือ

เหตุการณ์แรก เป็นการเกิดขึ้นในทวิตเตอร์ #MilkTeaAlliance (หรือ “ชานม ช้นกว่าเลือด”) ในเดือนเมษายน 2563 โดยเนื้อหาที่เกิดจากแฮชแท็กนี้ คือความเห็นอกเห็นใจต่อกันของประเทศที่ถูกจีน ครอบงำ และความห่วงกังวลจากการที่จีนกำลังขยายอำนาจไปทั่วโลกผ่านฉากหน้าของความร่วมมือทาง เศรษฐกิจต่อประเทศอื่น ๆ จนเกิดแฮชแท็กเพิ่มขึ้นอีก เช่น #ChinaliedPeopledie #Chinamustpay ส่งผล ให้ประเด็นแม่น้ำโขงขยับสู่ประเด็นปัญหาเศรษฐกิจและการเมืองระหว่างประเทศทันที อย่างไรก็ตาม ความ รุนแรงในทวิตเตอร์ล้วนมาจากระดับประชาชน 4 ประเทศเท่านั้น (ไทย, จีน, ฮองกง และไต้หวัน) โดย สถานทูตจีนได้ออกแถลงการณ์ถึงสถานการณ์ความขัดแย้งนี้ ในวันที่ 14 เมษายน 2563 เนื้อหา แถลงการณ์ เป็นการระบุว่าความคิดเห็นในโลกอินเทอร์เน็ตนั้น จะไม่มีผลกับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ แม้ช่วงเวลานี้จะมีคนพยายามยุบปลุกปั่นให้ประชาชนเกลียดกันก็ตาม เพราะเรายึดหลักการจีนเดียว และ จีนไทยใช้อินเทอร์เน็ต พี่น้องกัน

แถลงการณ์นี้ ได้สร้างความงุนงงแก่ประชาชนชาวไทยอย่างยิ่ง เนื่องจากประเด็นที่ชาว twitter ทะเลาะกันนั้นไม่ใช่เรื่องใหญ่ระดับประเทศแต่อย่างใด และท่าทีของจีนในแถลงการณ์ที่ยกตนข่มทำ เหมือนไทยเป็นประเทศใต้อาณัตินั้น ทำให้ชาวไทยไม่พอใจอย่างยิ่ง หลายคนจึงเข้าไปคอมเมนต์ว่า กรณี เชื้อจีนบนแม่น้ำโขงนี้ คือ ตัวอย่างของความเป็นพี่น้องกันใช่หรือไม่? และหลังจากนั้นกระแสการทะเลาะ กันของชาวทวิตเตอร์ไทย-จีน ในตอนแรก จึงยกระดับมาสู่ประเด็นเชื้อจีนทันที และขยายวงจาก twitter มาสู่ face book ด้วย

เหตุการณ์ที่สอง สืบเนื่องจาก Stimson และ Eyes on Earth ได้เผยแพร่รายงานการศึกษา Monitoring the Quantity of Water Flowing through the Upper Mekong Basin Under Natural (Unimpeded) Conditions (การศึกษาการติดตามปริมาณการไหลของน้ำผ่านลุ่มน้ำโขงตอนบนภายใต้ (ไม่มีข้อจำกัด) ทางธรรมชาติ ภายใต้โครงการ Mekong Water Data Initiative ของ USAID) ในวันที่ 13 เมษายน 2563 โดยการใช้เครื่องมือวัดความชื้นในพื้นที่พิภพจากดาวเทียม เพื่อพิสูจน์ว่าพื้นที่บริเวณยูนนาน มีความชื้นสูง (สูงกว่าค่าเฉลี่ยปกติ) ในขณะที่ตลอดแนวแม่น้ำโขงตั้งแต่ไทย-ลาว ลงมา กลับมีความชื้นต่ำ แม้การศึกษานี้จะไม่สามารถบอกปริมาณน้ำในแม่น้ำเหนือเขื่อน และการใช้น้ำในพื้นที่เหนือเขื่อนได้ก็ตาม แต่ระบุว่าพื้นที่เหนือเขื่อนในจีนนั้นไม่ได้แล้งตามที่จีนเคยอ้างไว้

รายงานการศึกษาดังกล่าวนี้อาจส่งผลให้สถานทูตจีน เผยแพร่บทความผ่านเพจสถานทูตจีน ต่อเนื่องนานถึง 4 วัน (วันที่ 24, 25, 27 และ 28 เมษายน 2563) และข่าวสารสถานทูต ในเรื่อง 7 คำถาม 7 คำตอบ สำหรับการพัฒนาและใช้ประโยชน์ทรัพยากรน้ำในแม่น้ำโขง ระบุความเห็นจาก “ผู้เชี่ยวชาญ” (ซึ่งไม่ทราบว่าเป็นใคร) ถึงความคิดเห็นที่โจมตีเขื่อนในแม่น้ำโขงของจีนเป็นข้อ ๆ ต่อเนื่องตลอดทั้งสัปดาห์ ถึง 7 โพสต์ ประกอบภาพกราฟฟิก เช่น เชื้อจีนทำหน้าที่บริหารน้ำไม่ให้หน้าแล้งน้ำแห้ง และไม่ให้น้ำ ฝนน้ำท่วม, ภัยแล้งเกิดจากสภาพภูมิอากาศเปลี่ยนแปลง ฝนตกน้อย, ภาคอีสานของไทยอยู่ไกลจากจีน

มาก แม้ปล่อยน้ำไปก็ไม่รู้ว่าช่วยได้หรือไม่, เชื้อเงินเป็น Run-of-River ฯลฯ รวมทั้งเงินยังได้ยกความเห็นของ คณะกรรมการแม่น้ำโขง ซึ่งได้เขียนตอบบทความวิจัยดังกล่าวในวันที่ 21 เดือนเมษายน 2563 ด้วย เงินสรุปว่า รายงานการศึกษาดังกล่าวนี้ ใจมองข้ามข้อเท็จจริง อ้างสถิติบางส่วนเกินความเป็นจริง และไม่มีหลักฐานเชิงวิทยาศาสตร์เพียงพอ ซึ่งเงินเห็นว่า รายงานดังกล่าวนี้มีวัตถุประสงค์ทางการเมือง ฟุ้งเป่าโจมตีที่เงินโดยตรง

ในช่วงสัปดาห์เดียวกัน สถานทูตอเมริกาประจำประเทศไทย ได้ออกบทความ บนเว็บไซต์ สถานทูตสหรัฐอเมริกา และสถานกงสุลในประเทศไทย ในวันที่ 25 เมษายน 2563 และลงเป็นบทความในหนังสือกรุงเทพธุรกิจ วันที่ 25 เมษายน เช่นกัน เขียนโดยเอกอัครราชทูต ไมเคิล จอร์จ ดีชอมบรี เรื่อง “รักษ์แม่โขง: สายโลหิตทางเศรษฐกิจที่หล่อเลี้ยงทั้งภูมิภาค” เนื้อหาบทความกล่าวถึงความสัมพันธ์และความร่วมมือกันมาอย่างยาวนาน ระหว่างอเมริกาและประเทศลุ่มน้ำโขงกว่า 60 ปี จึงเกิดความสนใจและห่วงกังวล ถึงวิกฤติของประเทศไทยที่กำลังเกิดขึ้นจากโครงการเขื่อนในแม่น้ำโขง ที่จะทำลายวิถีชีวิตและทรัพยากร และได้แสดงภาพถ่ายจากดาวเทียมที่แสดงผลว่า น้ำโขงตอนบนในเขื่อนของจีนมีปริมาณมาก ขัดแย้งกับน้ำโขงตอนล่างที่เหือดแห้ง บทความนี้ได้แสดงท่าทีที่สำคัญคือ สหรัฐอเมริกาได้ออกตัวหน้าเผชิญกับจีนอย่างชัดเจน

ปรากฏการณ์ตอบโต้กันไปมา ระหว่างสถานทูตจีนกับสถานทูตอเมริกาในประเทศไทย ช่วงเดือนเมษายนของปี 2563 ต่อเรื่องผลกระทบจากการกักน้ำของเขื่อนจีน ที่ส่งผลกระทบต่อ 4 ประเทศลุ่มน้ำโขงตอนล่างนั้น ซึ่งต่างฝ่ายก็ได้ใช้ข้อมูลจากงานวิจัยของสถาบันของตนเอง เป็นฐานในการตอบโต้กันไปมา และมันได้ถูกผนวกกลายเป็นส่วนหนึ่งของปัญหาความขัดแย้งระหว่างประเทศของอเมริกากับจีน ซึ่งผสมผสานกันหลายประเด็น ทั้งในเรื่อง โควิด-19, ใต้หวัน/ฮ่องกง และล่าสุดยังรวมมาถึง ปัญหาความขัดแย้งในเขตทะเลจีนใต้ด้วย ในด้านหนึ่ง เราอาจจะเห็นว่า ปัญหาผลกระทบของเขื่อนจีนต่อลุ่มน้ำโขงตอนล่าง ได้ถูกยกระดับความสนใจ มีสื่อสาธารณะทั้งในภูมิภาคแม่น้ำโขง และสื่อระดับโลกเผยแพร่ข่าวมากขึ้น แต่มันจะเป็นสิ่งที่ยากมาก ในการนำไปสู่กระบวนการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น ภายใต้การเมืองระหว่างประเทศที่คุกรุ่นสองมหาอำนาจ ซึ่งจะไม่มีใครยอมใคร

3.3 แผนการสร้างเขื่อนกั้นน้ำโขงใหม่

ประเทศ สปป.ลาว ได้เสนอแผนการสร้างเขื่อนไฟฟ้าพลังน้ำบนแม่น้ำโขง จำนวน 5 เขื่อน ได้แก่ เขื่อนปากแบ่ง, เขื่อนหลวงพระบาง, เขื่อนปากลาย, เขื่อนสะนะคาม และเขื่อนงูย โดย 4 เขื่อนแรก ตั้งอยู่ตอนเหนือน้ำของ อ.เชียงคาน จ.เลย และเขื่อนสุดท้าย ตั้งอยู่ด้านท้ายน้ำของ อ.โขงเจียม จ.อุบลราชธานี เขื่อนที่อยู่ใกล้ชายแดนไทยมากที่สุดของ อ.เชียงคาน จ.เลย เพียง 2 กิโลเมตรคือ เขื่อนสะนะคาม

ในช่วงครึ่งปีแรกของปี 2563 ลาวได้เสนอโครงการเชื่อมหลวงพระบาง เข้าสู่กระบวนการ การแจ้งการปรึกษาหารือล่วงหน้า และข้อตกลง หรือ PNPCA ตามความตกลงแม่น้ำโขง ปี 2538 โดย กระบวนการดังกล่าว สำนักงานคณะกรรมการทรัพยากรน้ำแห่งชาติ ในฐานะเลขานุการคณะกรรมการ แม่น้ำโขงแห่งชาติไทย ได้มีการจัดรับฟังความเห็นในประเทศไทยจำนวน 3 ครั้ง และมีการประชุมสรุป ข้อมูลและท่าทีของฝ่ายไทย ในการประชุมคณะกรรมการแม่น้ำโขงแห่งชาติไทย ในวันที่ 25 มีนาคม 2563

การประชุมร่วมของ 4 ประเทศเพื่อสรุปผลในกระบวนการ PNPCA ได้เลื่อนออกไปเป็น ปลายเดือนมิถุนายน จากเดิมที่กำหนดไว้ในช่วงปลายเดือนเมษายน เนื่องจากการแพร่ระบาดของโรคโควิด- 19 ต่อมาในเดือนพฤษภาคม 2563 รัฐบาล สปป. ลาว ได้เสนอโครงการเชื่อมสะนะคาม (ซึ่งอยู่ห่างจาก ชายแดนไทยที่ อ.เชียงคาน จ.เลย เพียง 2 กิโลเมตรเท่านั้น) เข้าสู่กระบวนการ PNPCA ซึ่งกระบวนการนี้ จะเริ่มขึ้นในเดือนพฤศจิกายน 2563

3.4 โครงการผันน้ำ โขง เลย ซี มูล

โครงการสร้างระบบผันน้ำ โขง เลย ซี มูล เป็นโครงการของกรมชลประทาน ซึ่งปัจจุบัน กำลังดำเนินการก่อสร้างประตูน้ำศรีสองรัก บริเวณปากแม่น้ำเลย ก่อนไหลลงสู่แม่น้ำโขงทางตอนเหนือของ ตำบลอำเภอเชียงคาน ระบบผันน้ำจะดึงน้ำของแม่น้ำโขงเข้าสู่ระบบผันน้ำเพื่อส่งน้ำให้ภาคอีสาน จะส่งผลให้ ปริมาณน้ำโขงหายไปจากระบบอย่างมีนัยยะสำคัญ ตลอดระยะทางประมาณ 800 กิโลเมตร ตั้งแต่ อ.เชียง คาน ลงไปจนถึง อ.โขงเจียม ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อชุมชนเมืองและชุมชนริมน้ำโขง รวมทั้งระบบนิเวศแม่น้ำ โขงและวงจรชีวิตของปลาอย่างรุนแรง

3.5 โครงการสร้างเขื่อนกั้นปากแม่น้ำสงคราม

โครงการสร้างเขื่อนกั้นแม่น้ำสงคราม โดย สำนักงานคณะกรรมการทรัพยากรน้ำแห่งชาติ (สทช.) ได้นำกลับมาศึกษาใหม่ในปี 2562-63 หลังจากที่โครงการนี้ได้ยกเลิกไปตั้งแต่ปี 2544 การศึกษา ใหม่นี้ ได้เสนอสร้างเขื่อนกั้นแม่น้ำสงคราม 2 แห่ง คือ บริเวณปากแม่น้ำสงคราม (จุดเดียวกับที่ถูกยกเลิก ไป) ที่บ้านนาเพียง ต.ไชยบุรี อ.ท่าอุเทน จ.นครพนม และแม่น้ำสงครามตอนกลางห่างจากปากแม่น้ำ สงครามประมาณ 135 กิโลเมตร บริเวณบ้านดอนแดง ต.ท่าก้อน อ.อากาศอำนวย จ.สกลนคร

โครงการเขื่อนกั้นน้ำสงคราม จะทำให้เกิดอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่ ครอบคลุมพื้นที่ป่าที่ชุ่มชื้นที่ ครอบคลุม ๒ จังหวัดคือ นครพนม และสกลนคร อันเป็นพื้นที่สำคัญมากที่สุด ของวงจรชีวิตปลาที่อพยพ จากแม่น้ำโขง เข้ามาผสมพันธุ์ วางไข่และเป็นที่เติบโตของปลาวัยอ่อน เปรียบได้กับเป็นมดลูกของแม่น้ำ โขง และในทางนิเวศวิทยา พื้นที่ลุ่มน้ำสงครามมีความสำคัญเทียบเท่ากับ โตนเลสาบในกัมพูชา และมีชื่อ เรียกว่า “Little Tole Sap”

ในฤดูแล้ง ชุมชนในลุ่มน้ำสงคราม (รวมทั้งชุมชนในโครงการวิจัย คือ บ้านสามผง ต.สามผง อ.ศรีสงคราม จ.นครพนม) ได้อาศัยน้ำจากบึงทาม ในการทำนาในฤดูแล้ง ซึ่งได้ผลดีกว่าการทำนาในฤดูฝน การก่อสร้างเขื่อนจะปิดกั้นการอพยพของปลาจากแม่น้ำโขงตลอดไป และเกิดน้ำท่วมขังบึงทามแบบถาวร

ปัจจุบันลุ่มน้ำสงครามตอนล่าง ได้ขึ้นทะเบียนเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความสำคัญระหว่างประเทศ (Ramsar Site) วันที่ 15 พฤษภาคม 2562 ลำดับที่ 2,420 ของโลก และลำดับที่ 15 ของประเทศไทย ครอบคลุมลุ่มน้ำสงครามและหนองน้ำขนาดใหญ่ ในพื้นที่ 34,381 ไร่

3.6 โครงการก่อสร้างสนามบินบึงกาฬ

โครงการก่อสร้างสนามบินบึงกาฬ โดยกำหนดใช้พื้นที่หนองน้ำสาธารณะ หนองหมากจับ เป็นที่ตั้งของสนามบิน หนองหมากจับเป็นหนองน้ำที่ติดกับหนองเมือก (ซึ่งเป็นพื้นที่ปฏิบัติการของชุมชนวิจัยบ้านหอคำ ต.หอคำ อ.เมือง จ.บึงกาฬ ในการสร้างเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ และแหล่งอาหารสำรองของชุมชน) ดังนั้นหากมีการก่อสร้างสนามบิน จะส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศของหนองเมือก การใช้ที่ดินรอบหนองเมือก และระบบนิเวศที่เชื่อมต่อกับแม่น้ำโขงจะถูกทำลายลงอย่างถาวร

3.7 การบังคับใช้กฎหมายประมง

การบังคับใช้กฎหมายที่เพิ่มความเข้มงวดมากขึ้น เช่น พรก.ประมง ในการกำหนดฤดูน้ำแดงห้ามจับปลาในฤดูวางไข่เป็นเวลา 3 เดือน แต่ยังคงอนุญาตให้ใช้เครื่องมือประมงขนาดเล็กบางชนิดได้ โดยมีบทลงโทษที่รุนแรง ด้วยค่าปรับขั้นต่ำ 5,000 บาท หรือ ปรับ 5 เท่าของราคาปลาของกลาง ซึ่งจะสร้างความเสี่ยงให้กับอาชีพประมงหากมีการจับกุมเกิดขึ้น และอาจสร้างความสัมพันธ์ด้านลบระหว่างชุมชนกับกรมประมง ความเสี่ยงในเรื่องนี้ น่าจะลดทอนลงได้ ด้วยกระบวนการเปิดให้มีการหารือกับชุมชนอย่างจริงจัง ในการกำหนดขอบเขตและข้อกำหนดต่าง ๆ ของฤดูน้ำแดง ซึ่งปัจจุบันกรมประมงเป็นผู้กำหนด

นอกจากนี้ การบังคับใช้กฎหมายอื่น ๆ ได้แก่ พรบ.ป่าไม้, พรบ.ป่าสงวน และพรบ.อุทยานแห่งชาติ ก็มีความเข้มงวดในการบังคับใช้มากขึ้นเช่นกัน อย่างไรก็ตามการบังคับใช้กฎหมายป่าไม้นี้ เป็นความต่อเนื่องมาจากคำสั่ง คสช. ด้วยเช่นกัน

3.8 การแพร่ระบาดของโรคโควิด ๑๙

การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 เริ่มพบในประเทศไทยตั้งแต่กลางเดือนมกราคม 2563 และส่งผลกระทบต่อการหยุดกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งในเมืองและต่างจังหวัดทั่วประเทศ (เช่น กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวทั้งหมด ถูกระงับทั้งหมด ในพื้นที่วิจัย คือ บ้านสองคอน, บ้านปากกะหลางและบ้านโป่งเป้า อ.โพธิ์ไทร จ.อุบลราชธานี), การเลิกจ้างงาน ตั้งแต่ปลายเดือนมีนาคม ส่งผลให้เกิดแรงกดดันในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะ การจับปลาที่เพิ่มมากขึ้น ทั้งจากในชุมชนเองและจากชุมชน

ใกล้เคียงที่เข้ามาหา ทั้งเพื่อเป็นอาหารและรายได้ ซึ่งมีทั้งที่ใช้เครื่องมือแบบปกติ เช่น แห (พบในพื้นที่วิจัย คือ บ้านสำโรง ต.สำโรง อ.โพธิ์ไทร จ.อุบลราชธานี) และบางส่วนใช้วิธีการจับแบบทำลาย เช่น การใช้ยาเบื่อ (พบในพื้นที่วิจัย คือ เขตบ้านโป่งเป่า ต.เหล่างาม อ.โพธิ์ไทร จ.อุบลราชธานี แต่ที่มวิจัยชุมชนได้ตั้งด่านตรวจและค้นพบยาเบื่อได้)

ในด้านกลับกัน การที่แม่น้ำโขง ซึ่งเป็นฐานทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญของชุมชน ท่วมกลางวิกฤตด้านนิเวศวิทยาอย่างรุนแรงต่อเนื่องมา 2 ปี ยังคงเป็นแหล่งอาหารให้กับชุมชน ไม่เพียงชุมชนริมน้ำโขงเท่านั้น แต่ยังรวมถึงชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากโควิด-19 ที่ไกลออก แสดงให้เห็นถึงศักยภาพของการฟื้นฟูตัวเองตามธรรมชาติ และมีชุมชนเป็นฐานในการร่วมกระบวนการฟื้นฟูนิเวศแม่น้ำโขงรวมอยู่ด้วย

4. สรุปการดำเนินงาน ในแผนปฏิบัติการชุมชนต้นแบบ

กระบวนการศึกษาของชุมชนทั้ง 22 ชุมชน ซึ่งเริ่มในปี 2562 ดำเนินการภายใต้โจทย์วิจัย แบ่งได้ใน 5 กลุ่ม ได้แก่ การสร้างความมั่นคงทางอาหารและฟื้นฟูระบบนิเวศในแม่น้ำโขงหรือระบบนิเวศย่อยในแม่น้ำโขง, การสร้างความมั่นคงทางอาหารและฟื้นฟูระบบนิเวศในลำน้ำสาขา, การฟื้นฟูระบบเกษตรริมแม่น้ำโขง ด้วยการลดการใช้สารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืช, การสร้างความมั่นคงทางอาหารและฟื้นฟูระบบนิเวศในแม่น้ำโขง โดยการใช้วิธีการเพาะพันธุ์ปลาธรรมชาติในแม่น้ำโขง, การจัดการท่องเที่ยวระบบนิเวศแม่น้ำโขงโดยชุมชน นั้น เกิดขึ้นท่ามกลางวิกฤตแม่น้ำโขงที่รุนแรงแบบสุดขีด ซึ่งในกระบวนการศึกษาเมื่อพิจารณาถึงปัจจัยต่าง ๆ ที่มีต่อแม่น้ำโขงแล้ว ชุมชนวิจัยเห็นว่า เป็นเรื่องยากที่ชุมชนจะสามารถเข้าไปมีปฏิบัติได้โดยตรงในขณะนี้ (เช่น ปัจจัยการระบายน้ำจากเขื่อนในจีนและสปป.ลาว, ปัจจัยด้านสภาพดินฟ้าอากาศ) ดังนั้นชุมชนวิจัยวิจัยจึงได้ปรับปรุงโจทย์วิจัย ให้สามารถตอบสนองศักยภาพของชุมชนที่จะสามารถดำเนินการต่อเนื่องในแผนปฏิบัติการชุมชนต้นแบบได้จริง เพื่อให้เป็นจุดเริ่มต้นของกระบวนการพัฒนาองค์กรชุมชน และการฟื้นฟูระบบนิเวศแม่น้ำโขงและระบบนิเวศย่อย ให้เป็นต้นแบบของการฟื้นฟูและสร้างแหล่งอาหารด้านการประมงของชุมชน

ด้วยการริเริ่มทำงานร่วมกันอย่างต่อเนื่อง กับเจ้าหน้าที่ประมงทั้งในระดับส่วนกลางและส่วนภูมิภาคตั้งแต่เดือนกรกฎาคม 2562 อาทิเช่น การขึ้นทะเบียนชาวประมงพื้นบ้าน, การสาธิตระบบการเพาะฟักเคลื่อนที่ในพื้นที่ชุมชนวิจัย, สนับสนุนพันธุ์ปลาในแหล่งน้ำสาธารณะ, การศึกษาระบบการแจ้งภัยสำหรับชาวประมง เป็นต้น ได้นำไปสู่การจัดทำแผนประมงชุมชน นับเป็นความร่วมมือเบื้องต้นระหว่างชุมชนวิจัยกับตัวแทนกรมประมง ในการประชุมเชิงปฏิบัติการ การพัฒนาแผนเชิงรุกด้านการประมงระดับชุมชน ภายใต้สภาวะการเปลี่ยนแปลงของแม่น้ำโขง วันที่ 27 ตุลาคม 2562 ณ ศาลาประชาคมอำเภอปากชม อำเภอปากชม จังหวัดเลย

ในภาพรวมของแผนประมงชุมชน จะประกอบไปด้วยแนวทางหลัก ได้แก่ การกำหนดเขตอนุรักษ์และระเบียบการดูแลร่วมของชุมชน, การสร้างแหล่งอาหาร/ฟื้นฟูธรรมชาติให้ปลาและสัตว์น้ำ, การปล่อยพันธุ์ปลา, การขึ้นทะเบียนชาวประมงพื้นบ้าน, การคัดเลือก/ซื้อพ่อ-แม่พันธุ์จากธรรมชาติ ปล่อยในเขตอนุรักษ์, การติดตามการเติบโตของปลาในเขตอนุรักษ์, ความร่วมมือกับกรมประมง/อปท., การดูแลรักษาให้เป็นไปตามกฎระเบียบที่ชุมชนวางไว้, การติดตามการเปลี่ยนแปลงแม่น้ำโขงและปัจจัยเสี่ยงต่าง ๆ โดยชุมชนจะเป็นผู้เลือกสถานที่ดำเนินการ ที่สอดคล้องกับศักยภาพและเงื่อนไขของชุมชนในปัจจุบัน ในขั้นตอนของการจัดทำแผนปฏิบัติการชุมชนต้นแบบในปี 2563 นี้ มีชุมชนจำนวน 17 ชุมชนได้สานต่อการดำเนินงาน ซึ่งสรุปรวมไว้ในตารางข้างล่างนี้

ลำดับ	หมู่บ้าน	โจทย์วิจัยของชุมชน ปี 2562	แผนปฏิบัติการชุมชนต้นแบบ ปี 2563
1*	บ้านปากชม หมู่ 1 ต.ปากชม อ.ปากชม จ.เลย	แนวทางการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ในการฟื้นฟูวิถีชีวิตคนริมฝั่งโขง	การจัดตั้งเขตอนุรักษ์และขยายพันธุ์สัตว์น้ำ และฟื้นฟูระบบนิเวศสะพานแดง, ห้วยชม และแม่น้ำโขงที่ท่าวัดโนนศรีสะอาด
2*	บ้านปากชม หมู่ 10 ต.ปากชม อ.ปากชม จ.เลย	การใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศย่อย แม่น้ำโขงและการพัฒนาเครือข่าย เพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารแบบยั่งยืน	การจัดตั้งเขตอนุรักษ์และขยายพันธุ์สัตว์น้ำ และฟื้นฟูระบบนิเวศสะพานแดง, ห้วยชม และแม่น้ำโขงที่ท่าวัดโนนศรีสะอาด
3	บ้านหาดคัมภีร์ หมู่ 1 ต.หาดคัมภีร์ อ.ปากชม จ.เลย	การใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศย่อย แม่น้ำโขง เพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารและลดผลกระทบจากภัยพิบัติในลำห้วยคัมภีร์	การปรับปรุงอ่างเก็บน้ำของฝายน้ำล้น เพื่อการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำและการเกษตร
4	บ้านห้วยค้อ หมู่ 4 ต.บ้านม่วง อ.สังคม จ.หนองคาย	การอนุรักษ์วังปลาน้ำโขงในบึงเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหาร	ขอยุติการดำเนินงาน
5	บ้านตาตเสริม หมู่ 1 ต.บ้านม่วง อ.สังคม จ.หนองคาย	การศึกษานิเวศย่อยเพื่อการอนุรักษ์ปลาแม่น้ำโขงสู่ความมั่นคงทางอาหาร	การจัดตั้งเขตอนุรักษ์และขยายพันธุ์สัตว์น้ำในแม่น้ำโขง(หน้าวัดอุบมุง) และเขตอภัยทาน(วัดภูหลักหมื่น)
6	บ้านน้ำไพร หมู่ 6 ต.สังคม อ.สังคม จ.หนองคาย	การศึกษานิเวศเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ในห้วยน้ำไพร (ลำน้ำสาขาแม่น้ำโขง) เพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหาร	การจัดตั้งเขตอนุรักษ์และขยายพันธุ์สัตว์น้ำในลำห้วยไพร และการฝึกอบรมขยายพันธุ์ปลา

ลำดับ	หมู่บ้าน	โจทย์วิจัยของชุมชน ปี 2562	แผนปฏิบัติการชุมชนต้นแบบ ปี 2563
7*	บ้านเวียงแก้ว หมู่ 8 ต.เวียงคุก อ.เมือง หนองคาย จ. หนองคาย	การจัดการและสำรองน้ำแหล่งอาหารใน หนองไข่นกเพื่อความยั่งยืน	การประสานงานเพื่อการขุดลอกหนองไข่นก
8*	บ้านเวียงคุกใต้ หมู่ที่ 2 ต.เวียงคุก อ.เมือง จ.หนองคาย	การอนุรักษ์พันธุ์ปลาแม่น้ำโขงในหนอง แหวนบริเวณวัดเทพพลประดิษฐ์ธรรม เพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหาร	การจัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำและ ปรับปรุงสภาพหนองแหวน
9	บ้านด้าย หมู่ที่ 4 ต. นาแก อ.ปากคาด จ. บึงกาฬ	การศึกษาการใช้ประโยชน์จากระบบ นิเวศย่อยแม่น้ำโขง เพื่อจัดทำเขต อนุรักษ์วังปลา ในห้วยเสนา	ขอยุติการดำเนินงาน
10	บ้านหนองบัว หมู่ที่ 2 ต.นาแก อ.ปาก คาด จ.บึงกาฬ	การศึกษาการใช้ประโยชน์จากระบบ นิเวศย่อยแม่น้ำโขง เพื่อจัดทำเขต อนุรักษ์วังในห้วยหนองบัว	การจัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำหนองบัว และการปรับปรุงห้วยอ้งฮา
11	บ้านหอคำ หมู่ 1, 13 ต.หอคำ อ.เมือง จ.บึง กาฬ	การฟื้นฟูและอนุรักษ์วังปลาห้วยหนอง เมือกเพื่อความมั่นคงทางด้านอาหาร อย่างยั่งยืน	การจัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำหนอง เมือก และขยายไปยังหนองอื่น ๆ และการ ปรับปรุงโครงสร้างฝายหนองเมือกเพื่อเอื้อ ต่อการอพยพของปลากับแม่น้ำโขง
12*	บ้านสามผง หมู่ 3 ต. สามผง อ.ศรีสงคราม จ.นครพนม	การศึกษานิเวศลุ่มน้ำโขง (ลุ่มน้ำ สงคราม) เพื่อการอนุรักษ์และสร้าง ความมั่นคงทางอาหารแบบมีส่วนร่วม	การจัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ (บางส่วน) ใน หนองขา
13	บ้านหมื่นหย่อน หมู่ 3 ต.แสนพัน อ.ธาตุพนม จ.นครพนม	การท่องเที่ยวเชิงเกษตรริมโขงเพื่อ ความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืน	ขอยุติการดำเนินงาน
14	บ้านพระกลางท่า หมู่ 2 ต.พระกลางทุ่ง อ. ธาตุพนม จ.นครพนม	การวิจัยการท่องเที่ยวเชิงเกษตรริมโขง เพื่อความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืน	การจัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำบึงกอง และลำห้วยแคน (ยกระดับเป็นแผนร่วมกับ อบต.พระกลางทุ่ง)
15	บ้านปงขาม หมู่ 1 ต. ปงขาม อ.หว้านใหญ่ จ.มุกดาหาร	การศึกษาและการมีส่วนร่วมในการ อนุรักษ์ทรัพยากรลุ่มน้ำโขงเพื่อความ มั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืน	การจัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาในแม่น้ำโขง และหนองคำ

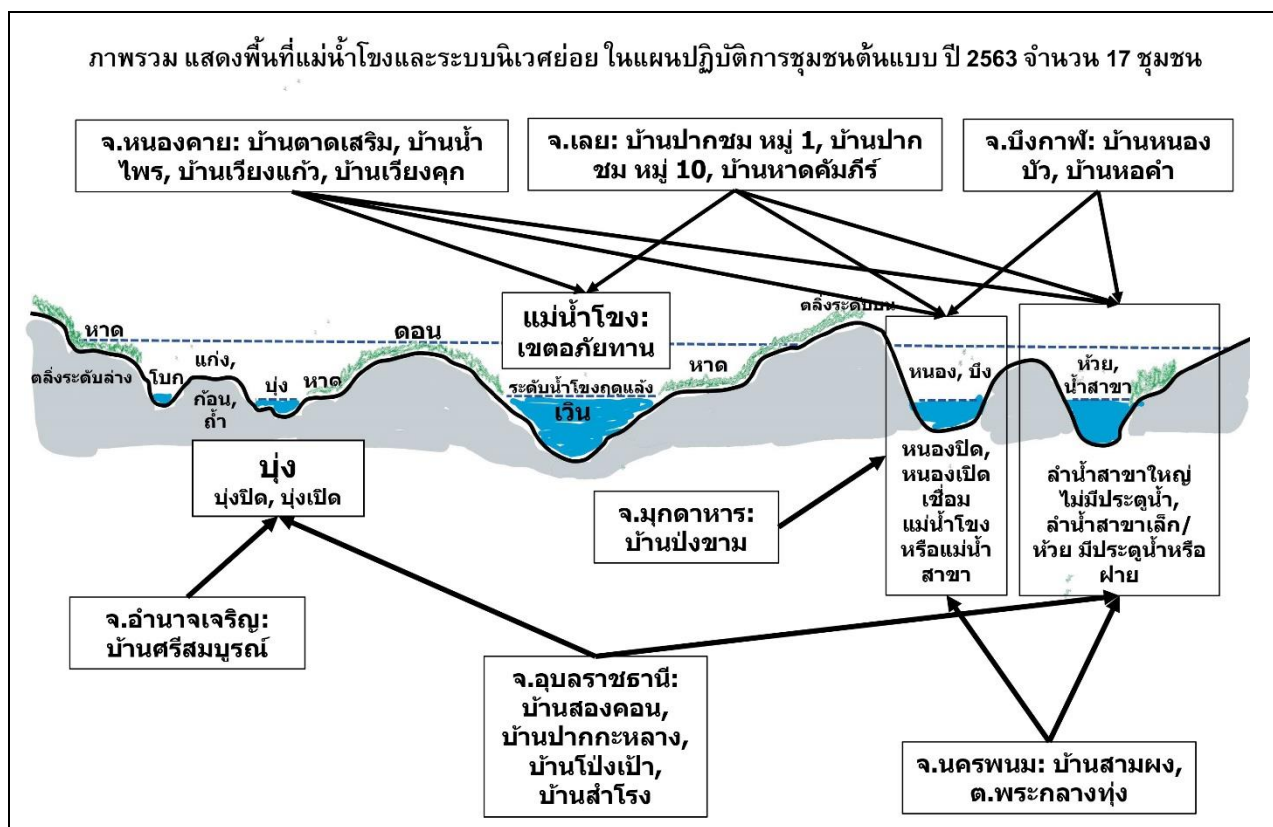
ลำดับ	หมู่บ้าน	โจทย์วิจัยของชุมชน ปี 2562	แผนปฏิบัติการชุมชนต้นแบบ ปี 2563
16	บ้านนาสีดา หมู่ 2 ต.ชานูมาน อ.ชานูมาน จ.อำนาจเจริญ	การศึกษาการใช้ประโยชน์และผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงของแม่น้ำโขงเพื่อจัดทำแผนชุมชนแบบมีส่วนร่วม	ขอยุติการดำเนินงาน
17	บ้านศรีสมบูรณ์ หมู่ 8 ต.ชานูมาน อ.ชานูมาน จ.อำนาจเจริญ	การศึกษาการใช้ประโยชน์และผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงของแม่น้ำโขงเพื่อฟื้นฟูแหล่งอาหารชุมชน	การจัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำบริเวณแก่งต่างหล่าง และหนองน้ำขุ่น
18	บ้านโคกนกระเด็น หมู่ 7 ต.โคกสาร อ.ชานูมาน จ.อำนาจเจริญ	การอนุรักษ์วังปลาเพื่อฟื้นฟูความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืน	ขอยุติการดำเนินงาน
19	บ้านสองคอน หมู่ 1 ต.สองคอน อ.โพธิ์ไทร จ.อุบลราชธานี	การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศลุ่มน้ำโขงแบบมีส่วนร่วม	โครงการจัดการพื้นที่บึง และแม่น้ำโขง เพื่อสนับสนุนการท่องเที่ยวชุมชน และสร้างแหล่งอาหารสำรองของชุมชน
20	บ้านปากกะหลาง หมู่ 6 ต.สองคอน อ.โพธิ์ไทร จ.อุบลราชธานี	การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนลุ่มน้ำโขงแบบมีส่วนร่วม	โครงการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำเพื่อสนับสนุนการท่องเที่ยวชุมชนและสร้างแหล่งอาหารสำรองของชุมชน
21	บ้านโป่งเป้า หมู่ 4 ต.เหล่างาม อ.โพธิ์ไทร จ.อุบลราชธานี	การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแบบมีส่วนร่วม	โครงการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำเพื่อสนับสนุนการท่องเที่ยวชุมชนและสร้างแหล่งอาหารสำรองของชุมชน
22*	บ้านสำโรง หมู่ 5 ต.สำโรง อ.โพธิ์ชัย จ.อุบลราชธานี	แนวทางการอนุรักษ์บึงและขยายพันธุ์ปลาแม่น้ำโขงสู่ธรรมชาติ เพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหาร	การจัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำในเขตบึงสองห้อง, บึงดอกเกต และห้วยไผ่ และการฟื้นฟูระบบนิเวศพื้นที่บึงและชายฝั่งโขง

* ชุมชนที่เข้าร่วมแผนปฏิบัติการชุมชนต้นแบบ เพื่อการส่งเสริมการปลูกผักปลอดภัยในระดับครัวเรือน

ในภาพรวมของแผนปฏิบัติการชุมชนต้นแบบ 17 ชุมชน มีเพียง 3 ชุมชนที่เลือกแม่น้ำโขงเป็นพื้นที่ดำเนินงานเป็นเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ เนื่องจากแม่น้ำโขงเป็นพื้นที่เปิด มีการเข้าถึงได้ง่ายทั้งชุมชนจากฝั่งไทยและสปป.ลาว และมีความแปรปรวนของระดับน้ำสูงมาก จึงเป็นการยากในขณะนี้ที่ชุมชนจะดูแลได้ทั่วถึง ซึ่งใน 3 ชุมชนที่เลือกพื้นที่แม่น้ำโขงนั้น มีเงื่อนไขเฉพาะคือ มีวัดตั้งอยู่ติดแม่น้ำโขง จึงพัฒนาพื้นที่เขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำในรูปแบบของ “เขตอภัยทาน”

ชุมชนวิจัยส่วนใหญ่ ได้เลือกเริ่มต้นในพื้นที่ที่เป็นระบบนิเวศย่อยของแม่น้ำโขง ที่มีขนาดไม่ใหญ่ สามารถจัดการดูแลได้ดีกว่า เช่น หนอง, ลำห้วย, บึง โดยสามารถสรุปเป็นภาพได้ดังนี้

การริเริ่มดำเนินงานตามแผนปฏิบัติการชุมชนต้นแบบในปี 2563 มีปัจจัยเสี่ยงเกิดขึ้นที่อยู่เหนือการคาดหมาย คือ การระบาดของโรคโควิด-19 ซึ่งเริ่มพบผู้ติดเชื้อในไทยประมาณเดือนมีนาคม 2563 และรัฐบาลได้ออก พรก.ฉุกเฉินในวันที่ 26 มีนาคม 2563 เพื่อควบคุมโรคโควิด-19 ส่งผลให้กิจกรรมของชุมชนต้องยุติลงโดยสิ้นเชิงโดยเฉพาะในช่วงเดือนเมษายน-กลางเดือนมิถุนายน 2563 ดังนั้นในหลายชุมชนที่วางแผนในด้านการปล่อยพันธุ์ปลาในพื้นที่บึง หรือหนอง ที่เป็นพื้นที่เปิด ต้องชะลอออกไปจนกว่าจะเข้าช่วงฤดูหนาว หรือประมาณเดือนพฤศจิกายน-ธันวาคม 2563 แต่ในพื้นที่ปิด ชุมชนสามารถดำเนินกิจกรรมต่อเนื่องตามแผนได้ โดยมีการประสานงานร่วมกับหน่วยงานของกรมประมงในระดับพื้นที่อย่างใกล้ชิด เช่น การปล่อยปลาในเขตอนุรักษ์น้ำชมของบ้านปากชมหมู่ 1 และ หมู่ 10, การปล่อยปลาในเขตอนุรักษ์หนองเมือก ของบ้านหอคำ, การปล่อยกุ้งและปลาในเขตอนุรักษ์หนองคำของบ้านปงขาม, การปล่อยปลาในเขตอนุรักษ์หนองกอง ตำบลพระกลางทุ่ง

อย่างไรก็ตามกิจกรรมต่อเนื่องของทุกชุมชนคือ การดูแลรักษา พื้นที่อนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำให้เป็นไปตามระเบียบที่ชุมชนได้ร่วมกันกำหนดไว้ ซึ่งทุกชุมชนเห็นร่วมกันว่า การจัดทำพื้นที่อนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำและพื้นที่พุ่มนิเวศ เป็นหนทางที่ดีที่สุดในการฟื้นฟูทรัพยากรด้านการประมง การปล่อยปลาเป็น

กิจกรรมเสริมและมีพันธูปลาบางชนิดเท่านั้น และยังคงมีอีกบางกิจกรรม ยังคงต้องใช้เวลาในการศึกษาทางออก โดยเฉพาะในเรื่อง การพัฒนาออกแบบทางผ่านของปลา ให้สามารถว่ายผ่านโครงสร้างประตูน้ำหรือฝายที่มีอยู่แล้ว

ผลสืบเนื่องประการหนึ่งของการปิดจังหวัดในช่วงโควิด คือ ชุมชนต้องกลับมาฟื้นฟูความมั่นคงด้านอาหารในมิติอื่น ๆ ควบคู่ไปด้วย นอกเหนือจากด้านการประมง โดยมีชุมชนนำร่อง 6 ชุมชน ได้เริ่มดำเนินการตามแผนปฏิบัติการชุมชนต้นแบบ เพื่อการส่งเสริมการปลูกผักปลอดภัยในระดับครัวเรือนควบคู่ไปด้วย

5. การทำงานร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

5.1 สำนักบริหารนโยบายของนายกรัฐมนตรี (สบนร.)

วิกฤติแม่น้ำโขงในปี 2562 ได้นำไปสู่การดำเนินงานร่วมกับ สำนักบริหารนโยบายของนายกรัฐมนตรี (สบนร.) เป็นโอกาสของโครงการวิจัยและพัฒนาชุมชนต้นแบบฯ ได้นำเสนอปัญหาผลกระทบต่าง ๆ ของชุมชนในลุ่มน้ำโขง และแนวทางการแก้ไขปัญหาแบบบูรณาการ ร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง อาทิเช่น กรมการปกครอง, กรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย, กรมส่งเสริมการเกษตร, กรมประมง, กรมพัฒนาที่ดิน โดยการดำเนินงานในรูปแบบ “คณะทำงานเฉพาะกิจด้านการแก้ไขปัญหาการเปลี่ยนแปลงสภาพนิเวศในลุ่มน้ำโขง (คทง.)” แต่เนื่องจากการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 และการประกาศพิก.ฉุกเฉินในปลายเดือนมีนาคม 2563 ส่งผลให้กำหนดลงพื้นที่เพื่อรับฟังความเห็นจากชุมชนต่อแนวทางการแก้ไขปัญหาแบบบูรณาการ ต้องหยุดชะงักลง ประกอบกับคณะทำงานฯ หมดยุการดำเนินงาน จึงไม่มีการดำเนินงานต่อเนื่องในส่วนนี้

นอกจากนี้ สบนร. ได้ประสานงานให้ผู้แทนประสบการณ์ของโครงการวิจัยและพัฒนาฯ ได้เข้าพบ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงพลังงาน (นายสนธิรัตน์) ในวันที่ 18 กุมภาพันธ์ 2563 เพื่อนำเสนอข้อมูลในประเด็น สถานการณ์แม่น้ำโขงปี 2562, ข้อพิพาทด้านพลังงาน กรณีเขื่อนไซยะบุรี และข้อเสนอเพื่อบรรเทาปัญหาผลกระทบเฉพาะหน้า การประชุมในครั้งนี้ ได้ส่งผลให้เกิดการประชุมหารือในระดับกระทรวงระหว่างกระทรวงการต่างประเทศกับกระทรวงพลังงาน ในวันที่ 6 มีนาคม 2563 เรื่อง แนวทางการหารือกับจีนและ สปป.ลาว เรื่องการบริหารจัดการน้ำในลุ่มน้ำโขง ซึ่งได้ข้อสรุปคือ

1. การเจรจากับประเทศจีน จะใช้กลไกพหุภาคีที่มีอยู่ในปัจจุบัน ผลักดันให้มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลด้านน้ำตลอดทั้งปี โดยเฉพาะอย่างยิ่งระดับน้ำที่เขื่อนจีนหง และข้อมูลเกี่ยวกับแผนการผลิตไฟฟ้าล่วงหน้าของจีน

2. การเจรจากับประเทศ สปป.ลาว จะใช้รูปแบบทวิภาคี ที่ประกอบด้วยหน่วยงานด้านพลังงาน, หน่วยงานด้านทรัพยากรน้ำและสิ่งแวดล้อม หรือในลักษณะ two plus two เพื่อส่งเสริมความร่วมมือด้านน้ำ สิ่งแวดล้อมและพลังงานระหว่างกัน
3. กระบวนการทำงานร่วมกับ สบทร. กล่าวได้ว่า ได้ยกระดับสถานะของข้อมูล สถานการณ์ปัญหาของชุมชนและแม่น้ำโขงในระดับพื้นที่ ให้มีพื้นที่พิจารณาปัญหานี้อย่างจริงจัง กับหน่วยงานระดับสูง อาทิเช่น กระทรวงพลังงาน, กระทรวงการต่างประเทศ, สำนักงานทรัพยากรน้ำแห่งชาติ (ซึ่งรับผิดชอบการประสานงานเรื่องแม่น้ำโขงกับ คณะกรรมาธิการแม่น้ำโขงโดยตรง) ซึ่งต้องเวลาในการทำงานต่อไป

5.2 กรมประมง

จากสถานการณ์น้ำโขงแห่งในเดือนกรกฎาคม 2562 ได้นำไปสู่การประสานงานภายในระหว่างโครงการวิจัยฯ กับกรมประมง ซึ่งได้นำไปสู่แผนงานต่อเนื่อง อาทิเช่น

การประสานแผนประมงชุมชน ในแผนแม่บทการบริหารจัดการทรัพยากรประมงน้ำจืด เพื่อให้แผนประมงชุมชน 22 ชุมชนได้เข้าแผนของกรมประมงในระดับหน่วยงานปฏิบัติ ในเดือนมกราคม 2563 คณะกรรมการประมงแห่งชาติ ได้แต่งตั้ง “คณะทำงานพัฒนาและบริหารจัดการทรัพยากรประมงน้ำจืดให้มีประสิทธิภาพและยั่งยืน” ซึ่งจะนำไปสู่การจัดทำ “แผนแม่บทการบริหารจัดการทรัพยากรประมงน้ำจืด” อย่างไรก็ตาม ผลกระทบจากการปรับโอนงบประมาณของหน่วยงาน เพื่อสนับสนุนงบกลางในการแก้ไขปัญหาโรคโควิด 19 ซึ่งทำให้งบประมาณกรมประมงลดลงประมาณ 20% ได้ส่งผลโดยตรงต่อแผนงานประมงชุมชน 22 ชุมชน ยังไม่สามารถดำเนินการได้

การพัฒนาระบบ Fishery Watch มีการประชุมหารือเพื่อพัฒนาระบบ Fishery Watch ที่สำนักงานประมงจังหวัดอุดรธานี ในวันที่ 22 มกราคม 2563 ผลการประชุมสามารถกำหนดตำแหน่งการวัดระดับน้ำโขงได้ชัดเจน แต่ยังคงมีปัญหาในการจัดหางบประมาณ ในการติดตั้งเสาวัดระดับน้ำโขง และการจัดระบบบันทึกรายวัน ในระดับพื้นที่ ประกอบกับสถานการณ์งบประมาณกรมประมงถูกลดทอนลง จากปัญหาโควิด 19 จึงทำให้แผนงานนี้ต้องชะงักไป

การประสานงานหน่วยงานกรมประมง เพื่อสนับสนุนแผนปฏิบัติการของชุมชน อาทิเช่น

1. การประสานแกนนำชุมชนวิจัยที่ ต.สังคม ต.บ้านม่วง อ.สังคม จ.หนองคาย เพื่อเข้าร่วมกิจกรรมส่งเสริมและพัฒนาอาชีพด้านการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำจืด กับศูนย์วิจัยและเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำจืดจังหวัดหนองคาย อ.ศรีเชียงใหม่ จ.หนองคาย (กรมประมง) ในเดือนพฤษภาคม 2563

2. ประสานงาน ประมงจังหวัดนครพนม เรื่องการส่งเสริมสนับสนุนกลุ่มวิจัยบ้านพระกลางท่า ต.พระกลางทุ่ง อ.ธาตุพนม จ.นครพนม โดยมีการประชุมวางแผนกับกรรมการบ้านหนองกุดแคนที่วัดบ้านหนองกุดแคน โดยมี คุณสำราญ รื่นนาค รักษาการประมงจังหวัดร่วมประชุมแนะนำเรื่องการทำเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ และการทำบ้านปลา มีการจัดตั้งคณะกรรมการดูแลเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำเพื่อเสนอให้นายอำเภอได้ลงนามแต่งตั้ง นอกจากนี้ มีการทำบ้านปลา และทำป้ายติดตั้งบริเวณบึงหนองกอง เมื่อวันที่ 20 พฤษภาคม 2563
3. ประสานประมงจังหวัดมุกดาหาร เพื่อสนับสนุนทีมวิจัยพื้นที่ ต.ปงขาม อ.หว้านใหญ่ จ.มุกดาหาร เพื่อดำเนินการโครงการปล่อยกุ้งบริเวณหนองคำ จำนวน 200,000 ตัว พร้อมการอนุรักษ์สัตว์น้ำ เมื่อวันที่ 20 พฤษภาคม 2563

6. สรุปและข้อเสนอแนะ

โครงการวิจัยและพัฒนาชุมชนต้นแบบด้านสุขภาวะ บนฐานความมั่นคงทรัพยากรทางอาหารและทรัพยากรธรรมชาติ ในลุ่มน้ำโขง และความสามารถในการปรับตัวจากปัจจัยเสี่ยงด้านภัยพิบัติ ได้ดำเนินงานใน 2 มิติควบคู่กันไป กล่าวคือ การสนับสนุนชุมชนให้ทำงานวิจัยวิจัยเชิงปฏิบัติการ เพื่อการแก้ปัญหาของชุมชน และการประสานงานกับหน่วยงานภายนอก เพื่อให้เกิดความร่วมมือสนับสนุนชุมชน และเพื่อให้เกิดกระบวนการแก้ไขปัญหาในระดับนโยบาย การดำเนินงานร่วมกันใน 2 มิตินี้ในระยะเวลาของโครงการวิจัยและพัฒนาฯ มีข้อสรุปดังนี้

1. ความหมายของ “ชุมชนต้นแบบ” ในที่นี้ ไม่ได้หมายถึงชุมชนที่มีพร้อมหรือสมบูรณ์ในทุก ๆ ด้านเชิงอุดมคติ หากแต่คือ “ต้นแบบ” ของการวิเคราะห์เชื่อมโยงได้ชัดเจน ถึงการดำเนินงานในจุดต่าง ๆ ของแต่ละชุมชนวิจัยนั้น สามารถตอบสนองการแก้ไขปัญหาของชุมชนในด้านใดได้ และการวิเคราะห์เชื่อมโยงการฟื้นฟูระบบนิเวศย่อยกับระบบนิเวศแม่น้ำโขงร่วมกัน นอกจากนั้นแล้ว “ชุมชน” ในที่นี้ ไม่ได้หมายรวมถึงคนทั้งชุมชน แต่หมายถึง “สมาชิกของชุมชนจำนวนหนึ่งร่วมกับทีมวิจัยชุมชน” เป็นแกนหลักในการดำเนินงาน ซึ่งอาจจะไม่ได้มีความเห็นร่วมกันทั้งหมดกับสมาชิกชุมชนอื่น ๆ แต่เป็นทิศทางที่ต้องมีการทำงานต่อเนื่องภายในชุมชน ให้ร่วมกันสนับสนุนในการดำเนินงานตามแผนปฏิบัติการชุมชนต้นแบบ

2. มีอาจารย์ท่านหนึ่งกล่าวว่า “วิถีของชุมชน คือ งานวิจัยเชิงปฏิบัติตลอดเวลา และตลอดชั่วชีวิต” ซึ่งเป็นข้อเท็จจริงของชุมชนที่ดำรงอยู่ เป็นกระบวนการที่มีพลวัตตลอดเวลา แต่เป็นกระบวนการที่แตกต่างโดยสิ้นเชิงกับกระบวนการวิจัยโดยทั่วไป ที่มีกรอบ ระเบียบวิธีวิจัย ได้กำหนดไว้อย่างชัดเจน โดยไม่ได้อยู่ในวิถีชุมชนปกติ ดังนั้นในงานวิจัยเชิงปฏิบัติการที่ดำเนินการโดยชุมชน จะคาดหวังความสมบูรณ์ในรูปแบบของงานวิจัยโดยทั่วไปนั้น จะไม่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริง แต่ทั้งนี้

ด้วยการสนับสนุนและทำงานร่วมกันจากภายนอกในกระบวนการทำงานวิจัย โดยเฉพาะตั้งแต่ การพัฒนา โจทย์วิจัย, การพัฒนาประเด็นคำถามสำหรับงานวิจัย และวิธีการบันทึกและประมวลผลข้อมูล จะช่วยให้ ชุมชนสามารถดึงข้อมูล ความรู้และการวิเคราะห์ตนเองและสถานการณ์รอบตัวออกมาได้อย่างมั่นใจ และจะ เป็นฐานสำคัญของความเชื่อมั่นในการทำงาน เพื่อการแก้ไขปัญหาตามแผนปฏิบัติการที่ชุมชนได้ร่วมคิดไว้

3. “ทีมวิจัยชุมชน” มีความสำคัญมากในการเป็นกลไกขับเคลื่อนงานวิจัยภายใน ชุมชน ประสบการณ์จากงานวิจัย 22 หมู่บ้านนี้พบว่า หากมีผู้นำชุมชนได้ร่วมในทีม หรือเป็นที่ปรึกษา สนับสนุนทีมวิจัยชุมชนมาตั้งแต่แรกแล้ว ในกระบวนการทำงานตามแผนปฏิบัติการนั้น ชุมชนจะดำเนินการ ต่อได้ เนื่องจากการดำเนินงานตามแผนปฏิบัติการ ต้องอาศัยความร่วมมือของชุมชนเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งผู้นำ ชุมชนในแต่หมู่บ้านจะมีบทบาทหลักในการประสานความร่วมมือภายในชุมชน ทั้งที่เป็นผู้นำทางการและไม่ เป็นทางการ

4. ระบบนิเวศย่อยในเกือบทุกชุมชน เช่น ลำน้ำขม, ห้วยน้ำไพร, ห้วยคูก, หนองไข่ นก, ห้วยอ้งฮา, หนองเมือก, หนองขา ไม่ได้มีเฉพาะชุมชนวิจัยใช้ประโยชน์เท่านั้น แต่มีชุมชนอื่นใช้ ประโยชน์ร่วมด้วยไปตามลำห้วย หรือรอบหนองน้ำนั้น ๆ ดังนั้นเมื่อพิจารณาถึงความยั่งยืนของฐาน ทรัพยากรทางอาหารและการฟื้นฟูระบบนิเวศอย่างยั่งยืนในอนาคตแล้ว จำเป็นต้องมีการขยายการทำงาน บนหลักการ 3 ประการ คือ

1. การขยายกลไกการจัดการทรัพยากรส่วนรวมไปยังชุมชน ตามนิเวศแม่น้ำโขงและนิเวศย่อย
2. การบูรณาการความร่วมมือภาคีเครือข่ายความร่วมมือในระดับชุมชนและนโยบาย
3. การพัฒนาข้อมูลและการจัดการความรู้

5. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องด้านการเตือนภัย ต้องมีการบูรณาการข้อมูลระหว่าง หน่วยงาน และดำเนินการปรับปรุงมาตรการเตือนภัย การเปลี่ยนแปลงระดับน้ำโขงที่สัมพันธ์กับลำน้ำสาขา ให้มีความแม่นยำในระดับตำบล และการปรับปรุงประสิทธิภาพของการแจ้งเตือนให้มีความรวดเร็วมากกว่า ที่เป็นอยู่

จากปัญหาวิกฤติความแปรปรวนของระดับน้ำของแม่น้ำโขงที่เกิดขึ้นตลอด 2 ปี ยังไม่มี ระบบเตือนภัยจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอย่างมีประสิทธิภาพและทันท่วงทีในทุก ๆ สถานการณ์ กล่าวคือ สถานการณ์ที่รับรู้ล่วงหน้า โดยการแจ้งเตือนการเพิ่มหรือลดการระบายน้ำจากเขื่อนจินหงของจีน ในเดือน เมษายน, กรกฎาคม, สิงหาคม และธันวาคม 2562 พบว่าระบบการแจ้งเตือนของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง จาก ระดับประเทศ เช่น สำนักงานคณะกรรมการทรัพยากรน้ำแห่งชาติ (สทช.) ไปสู่ระดับจังหวัด และการแจ้ง เตือนประชาชนในระดับอำเภอและหมู่บ้านโดยตรง ยังปรากฏช่องว่างของการแจ้งในระดับจังหวัด ส่งผลให้ ประชาชนที่อาศัยตลอดแนวแม่น้ำโขง ไม่ได้รับการแจ้งเตือนใด ๆ จากระดับจังหวัด ซึ่งส่งผลให้ไม่สามารถ

รับมือกับการเปลี่ยนแปลงระดับน้ำโขงได้ และเกิดความเสียหายสำคัญต่ออุปกรณ์การประมง และระบบประปาของชุมชน

สถานการณ์ที่เกิดจากธรรมชาติ เช่น ปรากฏการณ์ที่น้ำโขงอย่างฉับพลันในเดือนสิงหาคม 2562 และเดือนตุลาคม 2563 (ดังที่กล่าวมาแล้ว ในบทก่อนหน้า) หน่วยงานที่รับผิดชอบติดตามสถานการณ์แม่น้ำโขง ไม่ได้มีการติดตามปริมาณน้ำหลากในลำน้ำสาขาและสามารถแจ้งเตือนได้อย่างทันท่วงที จะช่วยลดบรรเทาความเสียหายให้กับชุมชนท้ายน้ำได้มาก ในประเด็นนี้ จำเป็นต้องมีการปรับปรุงการเตือนภัยแม่น้ำโขง ที่ไม่ได้อ้างอิงเฉพาะระดับเตือนภัยน้ำท่วมเท่านั้น แต่ต้องเพิ่มมาตรการเตือนภัยในเรื่องการเปลี่ยนแปลงระดับน้ำแบบรายวันควบคู่ไปด้วย จึงจะเป็นมาตรการที่สามารถรับมือกับการเปลี่ยนแปลงที่ไม่คาดคิดได้

6. บทบาทเชิงบูรณาการของ สำนักบริหารนโยบายของนายกรัฐมนตรี(สบนร.) ในการแก้ไขปัญหาวิกฤติแม่น้ำโขง ด้วยการประสานหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ปรึกษาหารือ และหาแนวทางปฏิบัติร่วมกัน นับเป็นบทบาทที่สำคัญมาก เพราะหน่วยงานทุกหน่วยงาน จะมีบทบาทหน้าที่เฉพาะ ไม่สามารถเชื่อมโยงบูรณาการการทำงานระหว่างกันเองได้ และรวมถึงประเด็นที่ต้องมีการแก้ไขปัญหาในระดับระหว่างประเทศด้วย ดังตัวอย่าง การเกิดการประชุมระดับกระทรวง ระหว่างกระทรวงการต่างประเทศกับกระทรวงพลังงาน ในวันที่ 6 มีนาคม 2563 เรื่อง แนวทางการหารือกับจีนและ สปป.ลาว เรื่องการบริหารจัดการน้ำในลุ่มน้ำโขง การประชุมในลักษณะเช่นนี้จะไม่สามารถเกิดขึ้นได้ หากปราศจากบทบาทเชิงบูรณาการของ สบนร.

บทบาทในเชิงบูรณาการนี้ ยังรวมถึงการประเมินสถานการณ์ในอนาคตจากโครงการพัฒนาต่าง ๆ ของรัฐ จะสร้างความขัดแย้งกันเองหรือไม่ ในรูปแบบการศึกษาเชิงยุทธศาสตร์ (Strategic Environmental Assessment: SEA) บนฐานการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยไม่ได้มีเป้าหมายเพื่อพัฒนาโครงการใด ๆ แต่เพื่อให้เห็นถึงสถานการณ์ในอนาคตที่หลากหลายและชัดเจน หากมีการพัฒนาลุ่มน้ำโขงทั้งภายในประเทศ (เช่น โครงการผันน้ำ โขง เลย ซี มูล, โครงการเชื่อมกันปากแม่น้ำสงคราม) และระหว่างประเทศ (เช่น เชื่อมกันแม่น้ำโขงใน สปป.ลาว, เชื่อมกันน้ำโขงบนพรมแดนไทย-ลาว ได้แก่เชื่อมปากชมและเชื่อมบ้านกุ่ม) เพื่อที่ชุมชนจะได้มีส่วนร่วมในการศึกษา วิเคราะห์ผลกระทบอย่างรอบด้านและร่วมตัดสินใจก่อนที่จะมีการพัฒนาโครงการใด ๆ

7. หลักการสำคัญในการปกป้อง คุ่มครอง พื้นฟูฐานทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างยั่งยืนในระยะยาว คือ ต้องส่งเสริมให้ชุมชนมีสิทธิในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงในการกำหนดทิศทางการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชน โดยไม่ถูกรอนสิทธิจากนโยบายของรัฐหรือแผนงานของหน่วยงานต่าง ๆ ภายใต้ข้อกล่าวอ้างของการพัฒนา หรือแม้แต่เพื่อการอนุรักษ์ก็ตาม ดังเช่นกรณีตัวอย่างของการอนุรักษ์หนองเมือกของชุมชนหอคำ แต่ภาครัฐกลับมีโครงการสร้างสนามบินบึงกาฬ

ซ้อนทับลงมาในเขตพื้นที่หนองเมือก หรือ โครงการสร้างเขื่อนกั้นปากแม่น้ำสงคราม ในขณะที่ชุมชนลุ่มน้ำสงครามตอนล่างได้ร่วมกันดำเนินงาน จนสามารถขึ้นทะเบียนเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำระดับนานาชาติได้แล้ว

การเดินทางของโครงการเหล่านี้ ไม่เพียงแต่จะทำลายระบบนิเวศ วิถีชีวิตของชุมชนที่ไม่อาจหวนคืนได้แล้ว ยังสะท้อนให้เห็นถึงบทบาทที่สวนทางกันของการเคารพสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรด้วย

6.1 ข้อเสนอเชิงนโยบาย

1. สสส. ควรพิจารณาการสนับสนุนโดยตรงแก่ชุมชนต้นแบบ 17 ชุมชน ให้สามารถดำเนินงานได้ต่อเนื่อง

เนื่องจากโครงการฯ จะสิ้นสุดลงในเดือนธันวาคม 2563 แต่การดำเนินงานของชุมชนต้นแบบ กำลังเริ่มต้น และต้องการการสนับสนุนทั้งด้านการประสานงาน งานวิชาการ แหล่งทุน อย่างต่อเนื่อง ดังนั้น สสส. ในฐานะที่เป็นหน่วยงานสนับสนุนในการริเริ่มแผนปฏิบัติการชุมชนต้นแบบนี้ ควรเปิดโอกาสให้ชุมชนต้นแบบ 17 ชุมชนนี้ สามารถรับการสนับสนุนโดยตรง โดย สสส. ควรพิจารณาปรับกฎระเบียบ งานธุรการเอกสารต่าง ๆ ให้สอดคล้องกับศักยภาพและการดำเนินงานของชุมชน หรือมีงานศึกษาวิจัยของหน่วยงานเอง ในอันที่จะค้นหาคำตอบการทำงานสนับสนุนโดยตรงกับชุมชน

2. สสส. ควรสนับสนุนการศึกษาเชิงยุทธศาสตร์ด้านสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ (Strategic Environmental and Health Assessment: SEHA) ในการพัฒนาลุ่มน้ำโขง

จากการทำงานของโครงการฯ พบว่ามีโครงการพัฒนาต่าง ๆ จำนวนหนึ่ง เป็นปัจจัยเสี่ยงที่มีศักยภาพต่อ ระบบนิเวศแม่น้ำโขง และผลกระทบต่อระบบนิเวศของภาคอีสาน และผลกระทบต่อสุขภาพ ทั้งชุมชนริมน้ำโขงและชุมชนทั่วไป ดังนั้นเพื่อให้โครงการพัฒนาต่าง ๆ รวมทั้งโครงการเขื่อนในลุ่มน้ำโขงร่วมด้วยปัจจัยทางด้านการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ จำเป็นอย่างยิ่งที่ สสส. ต้องสนับสนุนให้เกิดกระบวนการศึกษาเชิงยุทธศาสตร์ด้านสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ (Strategic Environmental Assessment: SEHA) ในการพัฒนาลุ่มน้ำโขง บนฐานการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยไม่ได้มีเป้าหมายเพื่อพัฒนาโครงการใด ๆ แต่เพื่อให้เห็นถึงสถานการณ์ในอนาคตที่หลากหลายและชัดเจน ทั้งด้านสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของชุมชนโดยรวม หากมีการพัฒนาลุ่มน้ำโขงทั้งภายในประเทศ (เช่น โครงการผันน้ำ โขง เลย ซี มูล, โครงการเขื่อนกั้นปากแม่น้ำสงคราม) และระหว่างประเทศ (เช่น เขื่อนกั้นแม่น้ำโขงใน สปป.ลาว, เขื่อนกั้นน้ำโขงบนพรมแดนไทย-ลาว ได้แก่ เขื่อนปากชม และเขื่อนบ้านกุ่ม) เพื่อที่ชุมชนจะได้มีส่วนร่วมในการศึกษา วิเคราะห์ผลกระทบอย่างรอบด้านและร่วมตัดสินใจก่อนที่จะมีการพัฒนาโครงการใด ๆ

การศึกษาดังกล่าวนี้ สสส. สามารถริเริ่มได้โดยการทำงานควบคู่กับหน่วยงานด้านวางแผน เช่น สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

3. สสส. ควรพัฒนางานศึกษาสุขภาวะชุมชน ภายใต้หลักสิทธิการบริหารจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติร่วมของชุมชนท้องถิ่น

หลักการสำคัญในการปกป้อง คุ้มครอง พื้นฟูฐานทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งนำมาซึ่งสุขภาวะชุมชนที่ดีได้อย่างยั่งยืนในระยะยาว คือ ต้องส่งเสริมให้ชุมชนมีสิทธิในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงในการกำหนดทิศทางการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชน โดยไม่ถูกรอนสิทธิจากนโยบายของรัฐหรือแผนงานของหน่วยงานต่าง ๆ ภายใต้ข้อกล่าวอ้างของการพัฒนา หรือแม้แต่เพื่อการอนุรักษ์ก็ตาม ดังเช่นกรณีตัวอย่างของการอนุรักษ์หนองเมือกของชุมชนหอคำ แต่ภาครัฐกลับมีโครงการสร้างสนามบินบึงกาฬซ้อนทับลงมาในเขตพื้นที่หนองเมือก หรือ โครงการสร้างเขื่อนกั้นปากแม่น้ำสงคราม ในขณะที่ชุมชนลุ่มน้ำสงครามตอนล่างได้ร่วมกันดำเนินงาน จนสามารถขึ้นทะเบียนเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำระดับนานาชาติได้แล้ว

ดังนั้น หาก สสส. มีนโยบายชัดเจนในการริเริ่มงานศึกษาสุขภาวะชุมชน ภายใต้หลักสิทธิการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติร่วมของชุมชนท้องถิ่น จะนำไปสู่ความร่วมมือของชุมชนและภาคีต่าง ๆ ในระดับท้องถิ่นได้อย่างยั่งยืน และสอดคล้องกับรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2560 มาตรา 41 และ 43

4. การปรับปรุงระเบียบการเยียวยาจากภัยพิบัติ (ของกระทรวงมหาดไทย) ให้สอดคล้องกับผลกระทบจากสถานการณ์น้ำโขงเปลี่ยนแปลงอย่างผิดธรรมชาติ

การเยียวยาผลกระทบจากภัยพิบัติ จะมุ่งเน้นในเรื่องภัยธรรมชาติที่มีลักษณะเป็นอุทกภัยหรือน้ำโขงท่วมเท่านั้น ซึ่งไม่ครอบคลุมสถานการณ์ปัญหาและผลกระทบต่ออาชีพประมง การเกษตรริมตลิ่ง การท่องเที่ยวของชุมชน ที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงของแม่น้ำโขงอย่างผิดธรรมชาติ ซึ่งเห็นได้อย่างชัดเจนในปี 2562-2563 ได้ส่งผลกระทบต่อชุมชนตลอดแนวแม่น้ำโขงตั้งแต่ จ.เชียงราย ถึง จ.อุบลราชธานี การปรับปรุงระเบียบการเยียวยาจากภัยพิบัติของกระทรวงมหาดไทย จะช่วยชดเชยเยียวยาปัญหาผลกระทบต่ออาชีพของชุมชน

5. กระทรวงมหาดไทย ควรปรับปรุงระบบการแจ้งข่าวสารการเตือนภัย ในระดับจังหวัดให้รวดเร็ว เท่าทันต่อสถานการณ์

สถานการณ์วิกฤตแม่น้ำโขงในปี 2562 (ซึ่งไม่ใช่อุทกภัยจากแม่น้ำโขง) ระบบการแจ้งข่าวสารการเปลี่ยนแปลงระดับน้ำโขงภายในจังหวัดที่อยู่ติดแม่น้ำโขงทั้ง 9 จังหวัด ยังไม่เกิดขึ้นอย่างเป็น

รูปธรรม เมื่อจังหวัดได้รับการแจ้งเตือนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง แต่ไม่มีการแจ้งเตือนจากจังหวัดไปยังระดับอำเภอ และไปยังระดับหมู่บ้านที่ติดแม่น้ำโขง มีเพียงบางกรณีที่มีการแจ้งเตือนในระดับอำเภอ แต่เกิดขึ้นเมื่อเหตุการณ์วิกฤติแม่น้ำโขงเกิดขึ้นแล้ว และเป็นการแจ้งเตือนจากการอ้างอิงข่าวสารของสื่อมวลชน ไม่ใช่เกิดจากระบบการแจ้งเตือนภายในจังหวัดแต่อย่างใด (เช่น ประกาศของอำเภอปากชมและเขียงคาน วันที่ 18 กรกฎาคม 2562 เตือนเรื่องการระวังน้ำโขงขึ้นลงผิดปกติ โดยอ้างอิงข่าวจากสื่อมวลชน , ประกาศอำเภอสังคม จ.หนองคาย ลงวันที่ 18 กรกฎาคม 2562 เตือนระดับน้ำโขงขึ้นลงผิดปกติ ระหว่าง 16-18 กรกฎาคม 2562 โดยอ้างอิงข้อมูลของกรมเจ้าท่าสาขาเขียงราย)

ดังนั้นการปรับปรุงระบบการแจ้งข่าวสารการเตือนภัย ในระดับจังหวัด นอกเหนือจากการปรับปรุงระบบภายในแล้ว การเพิ่มช่องทางของสื่อโซเชียลมีเดีย หรือการร่วมกับสื่อสารมวลชนท้องถิ่น หรือช่องทางอื่น ๆ ก็จะสามารถช่วยให้การแจ้งเตือนภัยเกิดความ รวดเร็ว เท่าทันต่อสถานการณ์

6. กระทรวงมหาดไทย ต้องพัฒนาระบบเตือนภัยในกรณีที่เกิดการวิบัติของเขื่อนในลุ่มน้ำโขง ทั้งเขื่อนบนลำน้ำโขงสายหลักและเขื่อนบนลำน้ำสาขา

ความเสี่ยงเรื่องเขื่อนวิบัติ เป็นความเสี่ยงที่อาจจะมีโอกาสเกิดขึ้นน้อย แต่สถานการณ์แผ่นดินไหวซึ่งเกิดขึ้นถี่ขึ้นทั้งในจีนและลาว รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงด้านสภาพดินฟ้าอากาศ ทำให้เกิดฝนตกหนักมากในช่วงเวลาสั้น ๆ แทนการกระจายเช่นในอดีต ความเสี่ยงในลักษณะเช่นนี้สามารถนำไปสู่สภาวะเขื่อนวิบัติ (หรือ เขื่อนพัง) ได้ ดังนั้นกระทรวงมหาดไทย โดยกรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย ควรต้องเป็นเจ้าภาพในการบูรณาการการศึกษา ร่วมกับหน่วยงานและสถาบันทางวิชาการ ในอันที่จะสร้างแบบจำลองของสถานการณ์เขื่อนวิบัติในกรณีต่าง ๆ และพัฒนาแผนการเตรียมการรองรับภัยพิบัติในลักษณะเช่นนี้ครอบคลุมทุกหมู่บ้านและชุมชนเมืองที่ติดแม่น้ำโขงของประเทศไทย

ปัจจุบันมีการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่ในแม่น้ำโขงสายหลักในประเทศจีนถึง 11 เขื่อน และเขื่อนในประเทศลาว 1 เขื่อน และยังมีเขื่อนบนลำน้ำสาขาเป็นจำนวนมากทั้งในไทยและลาว โดยในปี 2562 เกิดแผ่นดินไหวในแขวงไซยะบุรี ของ ลาว ขนาด 6.4 และ 5.9 ริกเตอร์ ในระหว่างวันที่ 20-22 พฤศจิกายน 2562 และมีอาฟเตอร์ช็อคอีก 94 ครั้ง โดยมีจุดศูนย์กลางห่างจากเขื่อนไซยะบุรีเพียง 55 กิโลเมตรเท่านั้น และส่งผลกระทบต่ออาคารสถานที่ถึงจังหวัดเลย สถานการณ์แผ่นดินไหวที่รุนแรงนี้ ส่งผลต่อความไม่มั่นใจในชีวิตและทรัพย์สินกับชุมชนที่อาศัยริมแม่น้ำโขงมาก เพราะเขื่อนไซยะบุรีห่างจากชายแดนไทยขึ้นไปเพียง 200 กิโลเมตรเท่านั้น ชุมชนไม่สามารถคาดการณ์ได้ หากเกิดสภาวะภัยพิบัติของเขื่อนและเขื่อนต้องระบายน้ำลงมาทั้งหมด แม่น้ำโขงจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร และระบบเตือนภัยจะเป็นอย่างไร เพราะเขื่อนตั้งอยู่ในประเทศ สปป.ลาว

7. กรมประมง ควรเพิ่มบทบาทด้านการศึกษาวิจัยการจัดการคุ้มครองพื้นฟูระบบนิเวศ แม่น้ำและแหล่งน้ำ ร่วมกับสถาบันการศึกษา

กรมประมงมีบทบาทมากในการสนับสนุนแผนปฏิบัติชุมชน ทั้งในด้านการจัดทำแนวเขตอนุรักษ์, การสนับสนุนพันธุ์สัตว์น้ำ และการฝึกอบรมการเพาะพันธุ์ปลา การอนุรักษ์และบริหารจัดการทรัพยากรประมงให้เป็นไปตามกฎหมาย อย่างไรก็ตามการเพิ่มผลผลิตด้านการประมงอย่างยั่งยืน ต้องอาศัยความสมบูรณ์ระบบนิเวศแหล่งน้ำนั้น ๆ ควบคู่ไปกับการบริหารจัดการร่วมของชุมชน ดังนั้นหากกรมประมงประสานความร่วมมือกับสถาบันการศึกษาในภูมิภาค มีบทบาทสนับสนุนในการร่วมกับชุมชน เพื่อการศึกษาวิจัย คุ้มครอง พื้นฟูระบบนิเวศแหล่งน้ำ ทั้งในแม่น้ำโขง และลำน้ำสาขาเช่น แม่น้ำสงคราม และแหล่งน้ำสาธารณะต่าง ๆ (เช่น การฟื้นฟูระบบนิเวศแม่น้ำโขงที่เสียหายอย่างหนักจากต้นไคร้ น้ำตายลง เป็นจำนวนมาก ในเขตพื้นที่โขงตอนล่างของ อ.สังขม จ.หนองคาย ในปี 2562, การจัดการขุดลอกหนองน้ำ/แหล่งน้ำสาธารณะ ที่ให้ประโยชน์ร่วมทั้งการเก็บน้ำและรักษานิเวศแหล่งน้ำ เป็นต้น) จะเป็นหลักประกันในระดับท้องถิ่นในการรักษาฐานทรัพยากรธรรมชาติ ที่เป็นแหล่งอาหารของชุมชนในระยะยาว

8. กรมประมงควรพิจารณาปรับปรุง พรก.การประมง 2558 มาตรา 25, มาตรา 62, 63

จากสถานการณ์ การเปลี่ยนแปลงของแม่น้ำโขง หากพิจารณาในส่วน พรก.การประมง 2558 มาตรา 25 ที่ ว่าด้วยการส่งเสริมการมีส่วนร่วมและสนับสนุนชุมชนประมงท้องถิ่นในการจัดการการบำรุงรักษา การอนุรักษ์ การฟื้นฟู และการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนจากทรัพยากรสัตว์น้ำภายในที่จับสัตว์น้ำในเขตประมงน้ำจืดฯ ทั้งในเรื่อง สนับสนุนการมีส่วนร่วมของชุมชนประมงท้องถิ่นในการจัดทำนโยบายตาม มาตรา ๑๙ (๑) สนับสนุนให้มีการรวมกลุ่ม และจัดให้มีการขึ้นทะเบียนองค์กรชุมชนประมงท้องถิ่นตามหลักเกณฑ์ที่อธิบดีประกาศกำหนด ให้คำปรึกษาแก่ชุมชนประมงท้องถิ่นในการจัดการ การบำรุงรักษา การอนุรักษ์ การฟื้นฟู และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรสัตว์น้ำ รวมทั้งช่วยเหลือและสนับสนุนการดำเนินงานโครงการ หรือกิจกรรมของชุมชนในเรื่องดังกล่าว รวมทั้งเผยแพร่ความรู้หรือข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการจัดการ การบำรุงรักษา การอนุรักษ์ การฟื้นฟู และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรสัตว์น้ำ แล้ว กรมประมงควรต้องให้ความช่วยเหลือหรือสนับสนุนชุมชนให้สามารถปฏิบัติภารกิจเหล่านี้ให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นตามมาตรา 25 โดยเฉพาะงบประมาณและองค์ความรู้ในการดำเนินงานโครงการและกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการจัดการ การบำรุงรักษา การอนุรักษ์ การฟื้นฟู และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรสัตว์น้ำของชุมชน

และพรก.การประมง 2558 มาตรา 63 ระบุว่า ห้ามมิให้ผู้ใดติดตั้ง วาง หรือสร้างเขื่อน ฝาย ทำนบ รั้ว สิ่งปลูกสร้าง เครื่องมือที่เป็นตาข่าย หรือเครื่องมือทำการประมงอื่นใด หรือกระทำการใดในที่จับสัตว์น้ำอันเป็นการกั้นทางเดินของสัตว์น้ำหรือเป็นอุปสรรคในการเจริญเติบโตของสัตว์น้ำ เว้นแต่จะได้รับ

อนุญาตเป็นหนังสือจากพนักงานเจ้าหน้าที่ และมีให้ใช้บังคับแก่การกระทำเพื่อประโยชน์ในการป้องกันสาธารณภัย หรือเพื่อประโยชน์ของทางราชการในการชลประทาน

ทั้งนี้ในทางปฏิบัติกรมประมงไม่สามารถควบคุม กิจกรรมเพื่อประโยชน์ในการป้องกันสาธารณภัย หรือเพื่อประโยชน์ของทางราชการในการชลประทานได้ ประกอบกับในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา มีการก่อสร้างคันกันน้ำ ฝาย ฝายกันน้ำ ประตูระบายน้ำ เขื่อน ที่มีลักษณะกั้นทางเดินของสัตว์น้ำ เป็นจำนวนมาก ตั้งแต่โครงการขนาดเล็กในระดับชุมชน หมู่บ้าน ไปจนถึงโครงการขนาดใหญ่ ซึ่งล้วนแต่มีวัตถุประสงค์เพื่อป้องกันแก้ไขปัญหาน้ำท่วม น้ำแล้ง เก็บกักน้ำไว้เพื่อการเกษตรกรรม เพื่อการประมง หรือเพื่อผลิตกระแสไฟฟ้า จึงส่งผลให้ปริมาณสัตว์น้ำในแหล่งน้ำสาธารณะต่าง ๆ มีจำนวนลดน้อยถอยลงเป็นลำดับ สัตว์น้ำหลายชนิดเกิดการสูญพันธุ์ ทั้งจากสาเหตุที่ไม่สามารถว่ายขึ้นลงไปมาได้และจากสาเหตุที่ตะกอนซึ่งเป็นอาหารของสัตว์น้ำลดลง ทำให้แหล่งผลิตอาหารที่สำคัญของชุมชนต่าง ๆ อยู่ในภาวะที่เสื่อมโทรม การเพาะพันธุ์สัตว์น้ำเพื่อปล่อยลงแหล่งน้ำของกรมประมงก็ช่วยได้เพียงบางชนิด และไม่อาจทดแทนปริมาณการผลิตตามสภาพธรรมชาติแบบดั้งเดิมได้ บางโครงการมีการสร้างบันไดปลาโจนเพื่อให้สัตว์น้ำอพยพข้ามได้อยู่บ้าง แต่ก็ยังไม่มีรูปแบบที่มีประสิทธิภาพและตอบโจทย์การอนุรักษ์ทรัพยากรสัตว์น้ำ

ดังนั้น กรมประมงจึงควรแก้ไขให้กิจกรรมทุกประเภทตามมาตรา 63 ต้องมีกระบวนการขั้นตอน ในการนำเสนอรูปแบบคุณลักษณะของช่องทางสำหรับให้สัตว์น้ำผ่านได้โดยสะดวก ซึ่งอย่างน้อยต้องใกล้เคียงกับสภาพเดิมของธรรมชาตินั้น รวมทั้งจัดให้มีการรับฟังความคิดเห็นของผู้มีส่วนได้เสียในทุกภาคส่วนเพื่อประกอบการพิจารณาอนุญาตด้วย หรือต้องมีการจัดทำรายงานการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมตามกฎหมายว่าด้วยการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติแล้วแต่กรณี

นอกจากนี้ ขอให้แก้ไขเพิ่มเติมพระราชกำหนดการประมง พ.ศ. 2558 โดย ให้เพิ่มบทบัญญัติให้อำนาจองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีอำนาจออกข้อบัญญัติท้องถิ่น ในการกำหนดมาตรการบริหารจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำ ในแหล่งน้ำสาธารณะประโยชน์ขนาดเล็กที่อยู่ในความดูแลรับผิดชอบของอปท. นั้น ๆ รวมทั้งการกำหนดให้เจ้าหน้าที่ของ อปท. เป็นพนักงานเจ้าหน้าที่ตามพระราชกำหนดการประมงฯ ในการบังคับใช้กฎหมาย ตามมาตรการดังกล่าว

9. สำนักงานคณะกรรมการทรัพยากรน้ำแห่งชาติ ควรพัฒนาระบบติดตาม และปรับเกณฑ์การเตือนภัย จากการเปลี่ยนแปลงของระดับแม่น้ำโขง ให้เข้าถึงง่าย มีความชัดเจนในระดับตำบลของ 9 จังหวัดติดแม่น้ำโขงเป็นรายชั่วโมง

ระบบติดตามและเตือนภัยแม่น้ำโขงของหน่วยงานที่รับผิดชอบของไทยคือ สำนักงานคณะกรรมการทรัพยากรน้ำแห่งชาติ (สททช.) และกรมทรัพยากรน้ำ จะอ้างอิงข้อมูลระดับน้ำรายวัน และเกณฑ์การเตือนภัยน้ำท่วม จากสำนักงานคณะกรรมการการแม่น้ำโขง(MRC) เฉพาะสถานีหลัก 6 สถานีคือ

เชียงใหม่, เชียงคาน, หนองคาย, นครพนม, มุกดาหาร และโขงเจียม แต่สถานการณ์วิกฤตแม่น้ำโขงในปี 2562-63 ที่ระดับน้ำโขงสูงหรือลดระดับอย่างฉับพลันในเวลาเพียง 6-12 ชั่วโมง (ซึ่งยังไม่ถึงเกณฑ์เตือนภัยน้ำท่วม) ได้สร้างความเสียหายให้กับชุมชนอย่างไม่มีโอกาสได้เตรียมตัวนั้น (เช่น เดือนสิงหาคม 2562 ในเขตอ.เชียงคานถึงอ.สังคม และเดือนตุลาคม 2563 ในเขต อ.เขมราฐถึงอ.โขงเจียม) สะท้อนให้เห็นว่าทั้งข้อมูลระดับน้ำรายวันและเกณฑ์การเตือนภัยน้ำท่วมนั้นไม่เพียงพอ ต่อการรับมือการเปลี่ยนแปลงระดับน้ำโขง ซึ่งมีปัจจัยเสี่ยงทั้งจากการระบายน้ำของเขื่อนทั้งเขื่อนบนแม่น้ำโขงสายหลักและเขื่อนบนลำน้ำสาขา และความแปรปรวนของสภาพลมฟ้าอากาศ

ดังนั้นหน่วยงานที่รับผิดชอบ โดยเฉพาะ สททช. และกรมทรัพยากรน้ำ ต้องพัฒนาระบบติดตาม และปรับเกณฑ์การเตือนภัยใหม่ ให้เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงของระดับแม่น้ำโขง บูรณาการข้อมูลด้านอุทุนิยมของภูมิภาคแม่น้ำโขง โดยพัฒนาเป็นแอปพลิเคชัน ให้ประชาชนสามารถเข้าถึงง่าย เข้าใจง่าย และมีความชัดเจนในระดับตำบลเป็นรายชั่วโมง เพราะฐานข้อมูลระดับน้ำของทั้งสถานีวัดระดับน้ำในแม่น้ำโขงและแม่น้ำสาขาต่างก็แสดงค่าเป็นรายชั่วโมงอยู่แล้ว

10. สททช. ต้องปรับปรุงระเบียบสัญญาจ้างที่ปรึกษาโครงการพัฒนาแหล่งน้ำ ให้แยกส่วนการมีส่วนร่วมและรับฟังความเห็นของชุมชน แยกออกจากงานศึกษาความเหมาะสมและงานศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมให้ชัดเจน

โครงการศึกษาความเหมาะสมการบรรเทาอุทกภัยและภัยแล้งลุ่มน้ำสงคราม โดยสำนักงานทรัพยากรน้ำแห่งชาติ(สททช.) ซึ่งจ้างที่ปรึกษาดำเนินการศึกษาระหว่าง 26 มีนาคม 2562 ถึง 15 กันยายน 2563 อันเป็นที่มาของโครงการสร้างเขื่อนกันปากแม่น้ำสงคราม และเขื่อนกันแม่น้ำสงครามตอนกลาง โดยในกรอบสัญญาจ้างที่ปรึกษา ได้ระบุงานการมีส่วนร่วมและรับฟังความเห็นของชุมชน และนำผลการรับฟังเป็นส่วนหนึ่งในการสร้างการยอมรับของชุมชนที่มีต่อโครงการฯ

การกำหนดเงื่อนไขในลักษณะเช่นนี้ ถือว่าไม่สอดคล้องกับ รัฐธรรมนูญ พ.ศ.2560 มาตรา 41 ในเรื่อง บุคคลและชุมชนย่อมมีสิทธิ ได้รับทราบและเข้าถึงข้อมูลหรือข่าวสารสาธารณะในครอบครองของหน่วยงานของรัฐตามที่กฎหมายบัญญัติ เพราะการเข้าร่วมรับฟังข้อมูลที่จัดโดยที่ศึกษานั้น ยังเป็นข้อมูลที่ไม่สมบูรณ์ และหน่วยงานจัดจ้างยังไม่ได้รับมอบงาน

การมีส่วนร่วมและรับฟังความเห็นของชุมชน ที่ไม่เป็นการลิดรอนสิทธิของบุคคลและชุมชนตามรัฐธรรมนูญนั้น ต้องเกิดขึ้นภายหลังจากงานศึกษาความเหมาะสมได้เสร็จและมีการตรวจรับแล้ว จึงนำข้อมูลรายงานฉบับสมบูรณ์นั้นมารับฟังความเห็นจากประชาชนและชุมชน

11. สททช. ต้องสรุปและเผยแพร่ผลกระทบจากงานศึกษาผลกระทบและติดตามตรวจสอบผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมข้ามพรมแดนจากโครงการไฟฟ้าพลังน้ำในแม่น้ำโขงสายประธาน

โครงการศึกษาผลกระทบและติดตามตรวจสอบผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมข้ามพรมแดนจากโครงการไฟฟ้าพลังน้ำในแม่น้ำโขงสายประธาน เดิมอยู่ในความรับผิดชอบของกรมทรัพยากรน้ำในปี 2559 และโอนมาที่ สททช. ในปี 2562 มีการศึกษาอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบันอย่างน้อย 4 ปี และผลการศึกษาได้แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศแม่น้ำโขง การพังทลายของตลิ่ง ผลต่อการทับถมของตะกอน ผลต่อเศรษฐกิจการประมงอย่างชัดเจน ซึ่งในช่วงของการศึกษาเป็นผลกระทบจากเขื่อนในประเทศจีนเป็นหลัก

ดังนั้น สททช. ควรต้องจัดทำสรุปผลกระทบต่าง ๆ จากการศึกษาของหน่วยงานเอง และรวมถึงผลกระทบที่ศึกษาโดยหน่วยงานอื่น เพื่อใช้เป็นหลักฐานข้อมูล ให้รัฐบาลได้รับทราบ และการดำเนินการเพื่อหาทางออกในระดับระหว่างประเทศต่อไป

12. รัฐบาลต้องสนับสนุนกลไกหรือหน่วยงานที่ทำหน้าที่เชิงบูรณาการ ให้หน่วยงานภาครัฐต่าง ๆ เข้ามาทำงานร่วมกัน เพื่อการติดตามและแก้ไขปัญหาผลกระทบของประชาชนในลุ่มน้ำโขง

บทบาทเชิงบูรณาการที่เกิดขึ้น คือ บทบาทของ สำนักบริหารนโยบายของนายกรัฐมนตรี (สบนร.) ในการแก้ไขปัญหาวิกฤติแม่น้ำโขง เริ่มต้นขึ้นในเดือนตุลาคม 2562 ด้วยการประสานหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ปรึกษาหารือ และหาแนวทางปฏิบัติร่วมกัน นับเป็นบทบาทที่สำคัญมาก เพราะหน่วยงานทุกหน่วยงาน จะมีบทบาทหน้าที่เฉพาะ ไม่สามารถเชื่อมโยงบูรณาการการทำงานระหว่างกันเองได้ และรวมถึงประเด็นที่ต้องมีการแก้ไขปัญหาในระดับระหว่างประเทศด้วย ดังตัวอย่าง การเกิดการประชุมระดับกระทรวง ระหว่างกระทรวงการต่างประเทศกับกระทรวงพลังงาน ในวันที่ 6 มีนาคม 2563 เรื่อง แนวทางการหารือกับจีนและ สปป.ลาว เรื่องการบริหารจัดการน้ำในลุ่มน้ำโขง การประชุมในลักษณะเช่นนี้จะไม่สามารถเกิดขึ้นได้ หากปราศจากบทบาทเชิงบูรณาการของ สบนร. อย่างไรก็ตามการเจรจาระดับทวิภาคีระหว่างไทยกับจีนและสปป.ลาว ยังไม่ได้เกิดขึ้น

อย่างไรก็ตามเนื่องจากบทบาทของ สบนร. ต้องแปรผันไปตามสถานการณ์ที่ขึ้นตรงต่อนายกรัฐมนตรี ดังนั้นหากรัฐบาลจะได้กำหนดให้มีกลไกเฉพาะ มีอำนาจหน้าที่เชิงบูรณาการโดยตรง ก็จะส่งผลให้การแก้ไขปัญหาวิกฤติแม่น้ำโขงในระดับต่าง ๆ รวมทั้งระดับระหว่างประเทศ จะมีความชัดเจนและต่อเนื่อง